

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh830>

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE BÜYÜK TAARRUZ

Uğur ÜÇÜNCÜ*
Sadık SARISAMAN**

Özet

Türkler tarafından Büyük Taarruz olarak adlandırılan ve 26 Ağustos 1922'den 18 Eylül 1922'ye kadar süren Savaş, Türk Milli Mücadelesinin en önemli olaylarından biridir. Türk ordusu bu savaşta Yunan ordusuna karşı çok önemli bir zafer kazanmıştır. Bu zaferle Anadolu'nun bir Türk vatani olduğu ispatlanmış ve Yeni Türk Devleti'nin temelleri atılmıştır. Büyük Taarruz, hazırlık, gizlilik ve baskın bakımından en önemli savaşlardan biridir. Bu savaşta, Mustafa Kemal Paşa'nın askeri dehası bir kez daha ispatlanmıştır.

Bu çalışmada öncesiyle ve sonrasıyla Büyük Taarruz'un askeri süreci devrin arşiv kaynakları merkezinde ele alınacaktır. Çalışma Türk askeri tarihi alanına önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Taarruz, Milli Mücadele, Türk Ordusu, Yunan Ordusu.*

The Great Attack According to Archival Documents

Abstract

The War continued from August 26, 1922 until September 18, 1922 and The Great Attack was called by the Turk was one of the most important events in the Turkish National Struggle. The Turkish army won a great victory against the Greek army in this war. With this victory it was proved that Anatolia was a Turkish homeland and the foundations of the new Turkish State was laid. The Great Attack is the one of the most important wars for its preparation, secrecy, and attack. Mustafa Kemal Pasha's military genius was once again proved in this war.

* Doç. Dr., KTU Kanuni Kampüsü, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

** Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi

In this study before and after the military process of the Great Attack will be enlightened according to the archival documents of the period. This paper also aims to demonstrate important contributions in the field of the Turkish military history.

Keys Words: *The Great Attack, the National Struggle, Turkish Army, Greek Army.*

Giriş

Sakarya zaferinden sonra TBMM Hükümeti bir yandan barış diplomasisi yürütmüş diğer taraftan askeri hazırlıklarını sürdürmüştü. Sakarya zaferiyle Anadolu'da Yunan ilerlemesine karşı bir set çekilirken TBMM Hükümeti gerek dışarıda gerekse içeride saygınlığını artırmıştı.¹ Müttefik devletler dışişleri bakanları, Mart 1922'de Anadolu meselesini tartışmak üzere Paris'te düzenledikleri konferansa Türk ve Yunan taraflarını davet etmişti. Konferansta TBMM Hükümetine ateşkes teklifinde bulunmuşlardı. Hemen ardından Türkiye'nin cevabını beklemeden Sevr Antlaşmasını çağrıştıran bir Barış Antlaşması teklif edilmiş, TBMM Hükümeti, Misak-ı Milliye aykırı olduğu için bu teklifleri reddetmişti.² Bununla beraber TBMM Hükümeti, barışseverliğini göstermek adına karşı tekliflerde bulunmuşsa da Müttefik devletleri önerileri kabul etmemişti.³ Gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu sorununun siyasetle çözülemeyeceğine kanaat getirmişti. Bu nedenle askeri hazırlıklara hız vermişti; lakin İtilaf devletleriyle barış teşebbüslerini sonlandırmamıştı. Dâhiliye Vekili Fethi Bey'i Büyük Taarruz'dan hemen önce Avrupa'ya göndermişti. Fethi Bey, Paris ve Roma'da iyi karşılanmışsa da

¹ Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*(10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922), C.II, VI.Kısım, 1.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s. 7-8.

² BOA, HR. HMŞ. İŞO, 235/23, lef. 2; Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 302; Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 281; Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s.322; Ömer Akdağ, "Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, S. 41, Temmuz 1998, s. 510-511; *TİH*, C.II, 1.k., s.132-133; İhsan Güneş, "Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar", *X. Milli Egemenlik Sempozyumu "Büyük Taarruz ve Sonuçları"*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1996, s. 45-46; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara 1988, s. 281-282; *TBMM. Gizli Celse Zabıtları*, C.3., İşbankası Kültür Yay., Ankara 1985, s. 117-118, 165-168.

³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Nisan 1338/5 Nisan 1922, No: 474, s.1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1338/17 Nisan 1922, No: 484, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1338/24 Nisan 1922, No: 490, s.1; *Babalık*, 24 Temmuz 1338/24 Temmuz 1922, No: 951, s.1; *Varlık*, 31 Temmuz 1338/31 Temmuz 1922, No: 69, s.1.

Londra'da yeterince kabul görmemişti.⁴ Fethi Bey, ulusal amaçlara diplomasiyle ulaşılamayacağı, ancak, askeri eylemlerle milli hedeflerin elde edilebileceğini Ankara'ya bildirmişti.⁵

Mustafa Kemal Paşa, daha Sakarya Savaşı'nın kazanıldığını müjdeleyen 13 Eylül 1921 tarihli emrinde 14/15 Eylül gece yarısından itibaren tüm memlekette seferberliğin ilan edildiğini bildirmişti.⁶ Bir ay sonra Yunanlılara karşı taarruz yapılması için Genelkurmay Başkanlığı tarafından SAD Taarruz planı hazırlanmıştı.⁷ Planda kış başlamadan önce düşmana kesin bir darbe vurulması gerekliliği belirtilmişti. Yunanlıların, Eskişehir-Afyonkarahisar demiryolundan yararlanmasının engellenmesi ve eşit şartlarda savaş yapılabilmesi için asıl kuvvetlerle Afyonkarahisar bölgesinden bir taarruzun yapılması istenmişti.⁸ Bununla beraber ordu kumandanlarının Türk ordusunun böyle bir taarruza kalkışamayacağına dikkat çekmeleri üzerine SAD Taarruz Planı ilkbahara ertelenmişti.⁹

Büyük Taarruz'a hazırlık sürecinde ordunun silahlı gücünün artırılmasına çalışılmıştı. Bunun için Anadolu olanaklarını zorlanmış, İstanbul'daki depolardan silah ve cephane kaçırılmış, Avrupa ülkelerinden silah, cephane ve malzeme satın alınmış, Rus ve Fransız yardımları sağlanmıştı. Hazırlık sürecinde Türk ordusunda eğitime önem verilmişti. Tatbikatlar yapılarak ordu savaşa hazırlanmıştı. Subay ve erlerin yetiştirilmesi için ordu ve kolordu merkezlerinde çeşitli kurslar açılmıştı. Özellikle birliklere tahsis edilecek yeni silahları kullanmaları için erler eğitilmişti. Alay ve tümen karargâhlarında subay konferansları düzenlenmiş ve Konya'da topçu kursları

⁴ *TİH*, C.II, 1.k., s.203.

⁵ Güneş, a.g.m., s.46.

⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1991, s. 428-429; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, s. 161.

⁷ Sandıklı adının baş harfinden yola çıkılarak taarruz planına SAD denilmiştir. Bkz: Fahri Belen, "Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı", *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 99.

⁸ *TİH*, C.II, 1.k. s.50-51; Yunanlılar Türklerin olası taarruzunun Afyonkarahisar civarından yapılabileceği beklentisindeydi. Bunun için bu bölgeyi ciddi anlamda tahkim etmiş ve burada önemli miktarda kuvvet tutmuştu. Bkz: *Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri*, Orhaniye Matbaası, (Basım yeri belirsiz) 1339(1923), s. 4.

⁹ Ali İhsan Sabis, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, C.5, Nehir Yay., İstanbul 1993, s. 317-324; Yel, a.g.e., s. 249-250; Tengirşek, a.g.e., s.335-336; Jaeschke, a.g.e., s. 168.

açılmıştı.¹⁰ Türk ordusunda moralleri üst düzeyde tutacak etkinlikler düzenlenmişti.¹¹ En alttan en üst rütbeliye kadar subaylara muhtelif zamanlarda ek zam ve ikramiyeler verilerek moraller artırılmıştı.¹²

Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1922’de Büyük Taarruz’un yapılması kararını vermişti.¹³ Hazırlık sürecinde askeri disiplini sağlama adına Batı Cephesi komuta kademesinde önemli bir değişikliğe gitmiş; Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşayı 18 Haziran 1922 tarihinde görevinden alarak yerine Miriliva Nurettin Paşayı 29 Haziran’da tayin etmişti.¹⁴ Öte yandan Başkumandanlık süresi 20 Temmuz’da olağanüstü yetkileri kaldırılmak şartıyla uzatılmıştı.¹⁵ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Temmuz ve Ağustos aylarında Batı Cephesi Karargâhına ziyaretlerini artırmıştı. Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Vekili, Batı Cephesi Kumandanı ve ordu kumandanlarıyla yaptığı görüşmelerle SAD Taarruz Planına son şeklini vermişlerdi.¹⁶

¹⁰ TİH, C.II, 2.k, s.10; Fahri Belen, “Büyük Taarruz”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 55; M.Necmetin Hacıeminoğlu, “Bşkumandanlık Meydan Muharebesi 30 Ağustos”, *Türk Kültürü*, S.424, Ağustos 1998, s. 467.

¹¹ Ahmet Altıntaş, “Koca Behçet’in Hatıratında Milli Mücadele’de Afyonkarahisar, VII Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2007, s.45; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990, s. 513; Kemalettin Sami, “Milli Ordu Nasıl Doğdu, Nasıl Kazandı?!” *Yakın Tarihimiz*, S.27, C.3, Ağustos 1962, s. 9.

¹² TİH, C.II, 2.k., s.11; Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 513-514.

¹³ TİH, C.II, 1.k., s.177; *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 466-467; Ahmet Altıntaş, *Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi(1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 53.

¹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk(1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 446; TİH, C.II, 1.k., s.169; Orgeneral İzzettin Çalışlar, *Sakarya’dan İzmir’e Kadar 1’nci Kolordu*, Yay.Hzl. Zekeriya Türkmen, Alev Keskin, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 2007, s. 16; Ali İhsan Sabis, *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, C.6, Nehir Yay., İstanbul 1993, s.223-224; Asım Gündüz, *Hatıratlarım*, Hzl: İhsan Ilgar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1973, s.133.

¹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Temmuz 1338/21 Temmuz 1922, No: 563, s.1-2; *Varlık*, 27 Temmuz 1338/27 Temmuz 1922, No: 68, s.2; Atatürk, *Nutuk*, s. 434-441; Şaban Ortak, “Büyük Taarruz’un TBMM’deki Yansımaları”, *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C.X, S.2., Ağustos 2008, s. 66-72; TİH, C.II, 1.k., s.194-195; “Türk İstiklal Savaşında Bşkumandanlık Sorunu”, Hzl: İstanbul Tarihi Araştırmalar Grubu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 9; Atilla Kollu, “Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrası İle), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.24, Temmuz 1992, s.501.

¹⁶ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2003, s.210-212; *Varlık*, 31 Temmuz 1338/31 Temmuz 1922, No: 69, s.2; Mehmet Önder, “Akşehir’de Garp Cephesi

Büyük Taarruz'un hemen öncesinde uzun süreden beri yapılan askeri hazırlıklar sonuç vermiş, ordunun gücü Yunanlıların kuvvetine yaklaştırılmıştı. Türk ordusunun Batı Cephesi, genel olarak 1. ve 2. Ordular, bir süvari Kolordusu ve Kocaeli Grubundan oluşmaktaydı.¹⁷ Batı Cephesi Karargâhı Akşehir'de, Kocaeli Grubu Karargâhı Geyve i İstasyonunda, 2. Ordu karargâhı Bolvadin'de, 5. Süvari Kolordusu Ilgın'da, 1. Kolordu Karargâhı ise Çay'daydı. Askeri kuvvet olarak Batı Cephesi'nin genel mevcudu 8.658 subay, 199.283 er, 67.974 hayvan, 86 otomobil ve 3.141 beygir arabası, 1970 öküz arabası, 2318 kağı, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makineli tüfek, 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 5.282 kılıç ve 10 uçaktan oluşmaktaydı.¹⁸

Yunan ordusunun ve hükümetinin durumu ise hiç iyi değildi. Sakarya yenilgisi Yunanistan'da gerek kamuoyunda gerekse orduda büyük moral bozukluğuna neden olmuştu. Önceden beri var olan iç siyaset mücadeleleri yeniden başlamış; malî ve ekonomik durum bozulmuş, yoksulluk iyice artmıştı. Yunanistan Hükümeti dışarıda da itibarını sarsmıştı. Dimitrios Gounaris Hükümeti, içinde bulunduğu zor duruma rağmen savaş haline son vermeyi düşünmemişti.¹⁹ Dış desteği fazlasıyla azalan Yunanistan Hükümeti, Büyük Taarruz öncesinde çılgınca iki teşebbüste bulunmuştu. Bunlardan biri İstanbul'u işgal girişimi, diğeri ise İzmir ve çevresinde muhtariyet kurmak idi.

Karargâhı ve Büyük Taarruz Kararı”, *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 256; Kansu Şarman, “Büyük Taarruz Hazırlıkları Akşehir'de Futbol Maçı”, *Popüler Tarih*, S.22, Haziran 2002, s. 15; Osman Akandere, Mehibe Akandere, “Büyük Taarruz Öncesi Akşehir'de Yapılan Komutanlar Toplantısı ve Düzenlenen Futbol Maçının Milli Mücadelemiz Bakımından Önemi”, *Ata Dergisi*, S.8, Konya 1999, s.175; İsmet İnönü, “Sakarya'dan İzmir'e”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 25-27; Atatürk, *Nutuk*, s.447; *TİH*, C.II, 1.k., s.204; Çalışlar, *a.g.e.*, s. 35-37; Asım Gündüz, “Büyük Taarruz Nasıl Hazırlandı?”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, s. 39; Bedrettin Tuncel, “Büyük Zafer ve Afyonkarahisar, *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 301.

¹⁷ *TİH*, C.II, 2.k., s.5; İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1992, s. 8-9; Belen, “Büyük Taarruz”, s. 57; Belen, “Yunan Cephesi”, s. 101.

¹⁸ *TİH*, C.II, 2.k., s.7-10; Türk ordusunda uçak daha fazla olsa da çalışabilir durumda olanların sayısı 10 tanedir. Bkz: Rahmi Doğanay, “Büyük Taarruz'da Türk Havaçılığı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.1, Ocak 2003, s. 383; Rahmi Doğanay, “Milli Mücadele'de Türk Havaçılığı ve Başkomutanlık Savaşı'nda Havaçıların Rolü”, *Afyonkocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C.X, S.2, Ağustos 2008, s. 61.

¹⁹ *TİH*, C.II, 1.k., s.171; Belen, “Büyük Taarruz.”, s. 55.

Bu iki teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlanmış, İngiltere Hükümeti dışında uluslararası alanda itibarını daha azaltmıştı.²⁰ Büyük Taarruz'un hemen öncesinde Yunanlıların Küçük Asya ordusu dörder tümenlik üç kolorduyla üç alaylı bir süvari tümeni ve orduya bağlı birliklerinden oluşuyordu. Ayrıca bağımsız dokuz piyade alayları da vardı. Yunan Başkumandanı Georgios Hatzianestis'nin karargâhı İzmir'deydi²¹. 1. Kolordu Karargâhı Afyonkarahisar, 2. Kolordu Karargâhı Gazlıgöl'de, Üçüncü Kolordu Karargâhı ise Eskişehir'de idi.²² Küçük Asya ordusunda 6418 subay, 218.205 er, 450 top, 90.000 tüfek, 3.139 hafif ve 1.280 ağır makineli tüfek, 63,721 hayvan, 4.036 kamyon, 1.776 otomobil, 50 uçak mevcuttu.²³

Orduların karşılıklı askeri güçleri böyle iken Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle son hazırlıklar tamamlanmıştı. Batı Cephesinde 1., 2., 4. ve 5. kolordular geceleri sessizce Bolvadin, Çay, Emirdağ ve Ilgın'dan gündüzleri casuslara ve uçaklara karşı alınan tedbirlerle bizzat İsmet Paşa'nın idaresinde Afyonkarahisar'ın güney kesimindeki 25 kilometrelik cepheye yaklaşık 10'ar gün süre sonunda 24/25 Ağustos gecesi ulaştırılmıştı.²⁴ Yunan 1. Kolordu Komutanı Trikopis, gerek uçak keşifleri gerekse casuslar vasıtasıyla Türk ordusundaki bu toplanma faaliyetlerini fark etmişse de Türk kuvvetlerinin gerçek sayısını tespit edememiş ve büyük bir taarruz beklememişti. İhtiyati tedbir olarak yalnızca 2. Kolordunun Eğret'te bulunan 7. Tümenini 25 Ağustos'ta güneye, Balmahmut istikametinde yürüyüşe geçirmek ve hastanelerdeki ağır hastaların İzmir'e tahliyeleri tedbirlerini aldirmişti.²⁵ Hazırlıklar sürerken Mustafa Kemal Paşa taarruz kararını 4 Ağustosta Ankara'da Bakanlar Kuruluna bildirmişti.²⁶ Ardından gizli bir şekilde 17 Ağustos'ta Konya'ya hareket etmişti.²⁷ Başkumandanlık,

²⁰ *TİH*, C.II, 1.k., s.202; Zeki Arıkan, "Büyük Taarruz Öncesi Türkiye'nin Durumu", *X.Milli Egemenlik Sempozyumu "Büyük Taarruz ve Sonuçları"*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1996, s. 37.

²¹ Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi (Afyon'dan İzmir'e Kadar)*, Cumhuriyet Gazetesi Yay., 1999, s. 19; Gündüz, *a.g.e.*, s.136.

²² *TİH*, C.II, 2.k., s.13-14.

²³ *TİH*, C.II, 2.k., s.16.

²⁴ Çalışlar, *a.g.e.*, s.41.

²⁵ *General Trikopis'in Hatıratı*, Dersaadet Matba-i Askeriye, 1339, s.4-5. Belen, *a.g.e.*, s. 19; *TİH*, C.II, 2.k., s. 31-40. Trikopis Taarruzun başladığı günün sabahında Afyonkarahisar'daki tüm hastaların Uşak'a nakl edilmesini emredecekti. Bkz: Fahri Belen, "Afyon'dan İzmir'e", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.7, Ağustos 1997, s. 68.

²⁶ Altıntaş, *a.g.t.*, s.56; Önder, "a.g.m.", s. 256.

²⁷ Jaeschke, *a.g.e.*, s. 189.

Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Karargâhları 24 Ağustos 1922 saat 19:00'da Şuhut'a gelmiş, ertesi gün Kocatepe'ye hareket etmişlerdi. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa 26 Ağustos 1922'de Kocatepe'deki gözetleme yerinde hazır bulunmuşlardı.²⁸

1.Taarruz Öncesinde Türk-Yunan Ordularının Çarpışmaları

Büyük Taarruz öncesinde cephenin değişik noktalarında, genellikle keşif amacıyla az sayıda kuvvetlerle icra edilen küçük çaplı çatışmalar gerçekleştirilmişti. Taraflar Büyük Taarruz öncesinde cephenin farklı yerlerinde baskınlar yapmışlardı. Baskınlarda Yunanlıların amaçları Türk ordusunun askeri vaziyetini yoklamakken Türk ordusunun amacı genel taarruzu Yunan ordusundan saklanmaktı. Cephenin değişik noktalarından yapılan baskınlarla Yunanlıların Büyük Taarruz'da hazırlıksız yakalanması hedeflenmişti. Cephenin değişik noktalarında çıkan çatışmalarda az sayıda asker görev aldığı gibi kullanılan silahlar da genel olarak piyade ve makineli tüfeklerdi. Ağır silahlar ise nadiren kullanılmıştı.²⁹ Bununla beraber Türk kuvvetlerinin saldırıları Yunanlıları zaman zaman aciz bırakmıştı. Cephedeki Yunan askerlerinin bir kısmı barış yoluyla Anadolu meselesinin halledileceğine inanmışlar, kısa süre içinde işgalin sona ereceğine ve evlerine döneceklerini sanmışlardı. Örneğin 29 Temmuz'da, Aydın Köprüsü başında bulunan Yunan karakoluna Türk kuvvetleri bir saldırı gerçekleştirmişti. Saldırı karşısında aciz kalan Yunan askerleri sabah saat 8:00'de beyaz bayrak sallayarak yüksek sesle şöyle bağırmışlardı: "*Biz gidiyoruz. Dost olduk. Geliniz görüşelim*"³⁰.

Ağustos ayında Türk birlikleri cephenin değişik noktalarında Yunan hatlarına baskınlarını artırmıştı. 7 Ağustos tarihli harp raporunda belirtildiğine göre Türk topçuları Çalcabaşındaki Yunan siperlerine ateş açmıştı. 10 Ağustos gecesi saat 2:30'da Yalova-Pazarköy şosesi üzerindeki karakol civarında Türk kuvvetleri bir pusu atmıştı. Türk müfrezeleriyle, sayısı anlaşılamayan Yunan müfrezeleri arasında çıkan çatışma yarım saat kadar sürmüştü. 14 Ağustos sabah saat 9:00'da Porsuk'un güneyinde Kümbet'teki Türk muhafızlarıyla, Yunanlıların bir tabur piyade ve iki yüz kadar süvarisi arasında beş saat

²⁸ *TİH*, C.II, 2.k., s. 95.

²⁹ *ATASE İSH*, 1802/15, lef.2-3; *ATASE İSH*, 1802/15, lef. 15-25.

³⁰ *ATASE İSH*, 1802/15, lef. 15-28.

çarpışma olmuştu. Çarpışmada Yunanlıların iki askeri öldürülmüştü. 14/15 Ağustos gecesi Çivril Mıntıkası'nda, Genceli ile Demirköy arasında bir Yunan devriye birliği pusuya düşürülerek 2 Yunan askeri daha aynı akıbete uğramıştı. Aydın Mıntıkası'nda ise Menderes'in değişik yerlerine yaklaşmak isteyen Yunan postaları açılan ateşle püskürtülmüştü.³¹

Türk baskınlarından en ciddi olanlarından biri Ortakça civarında gerçekleştirilmişti. 21 Ağustos tarihli harp raporunda belirtildiğine göre Ortakça'nın kuzeydoğusunda Savucular'da bulunan Türk müfrezeleri ile Yunan kuvvetleri arasında gece çıkan çatışma sabaha kadar sürmüştü. Yunan topçusu Burhaniye İstasyonuna ve Menderes'in güneyine tesirsiz 40 kadar mermi atmıştı. 23 Ağustos'ta Cevizli'nin güneyindeki Teperce istikametine sevk edilen Türk keşif kolu ormanlıklara gizlenen yaklaşık 2 bölük piyade ve 1 bölük süvariden oluşan Yunan müfrezesiyle çatışmıştı. Çatışmadan sonra Türk kuvvetleri Alaçam Tepesinin doğusuna doğru çekilmişti. Büyük Taarruz öncesinde diğer önemli baskın ise 24 Ağustosta Kocaeli civarında Rumköy'de gerçekleşmişti. Baskın başarıyla sonuçlanmış ve Yunan kuvvetleri mevzilerini terk ederek kaçmıştı.³² Dikkat çeken durum baskınların Büyük Taarruz'un gerçekleştirileceği Afyon'a uzak mesafelerde yapılmış olmasıdır. Böylece Türkler taarruzdan önce Yunanlıların dikkatini farklı noktalara çekerek Taarruzun sıklet merkezi noktasındaki askeri hareketliliği gizlemişti.

Yunan ordusu ise Büyük Taarruz öncesinde Sakarya yenilgisinin ardından taarruz kudretini kaybettiği için savunmada beklemiş, mevzilerini sağlamlaştırmakla meşgul olmuştu. Tahkimatta sadece kendi askerlerini değil Müslüman halkı da çalıştırmıştı. 19 Temmuz tarihli harp raporunda belirtildiğine göre Yunan askerleri Çivril Mıntıkası'nda, Akköprü civarında halka tahkimat yaptırmıştı.³³ 21 Temmuz tarihli harp raporunda verilen bilgilere göre ise Çivril Mıntıkası'nda sabah saat 7:30'ta Yunanlılar 9 erkeği ve 5 kadını tel örgü yapımında kullanmıştı.³⁴ 25 Temmuz tarihi itibarıyla oradaki halk tahkimatta çalıştırılmaya devam ettirilmişti³⁵. Yine 16 Ağustos'ta Yunanlılar Afyon'un Tınaztepe hattında da tahkimat işlerinde Müslüman halkı çalıştırmıştı. Yunanlılar cephede savunma hatlarını kuvvetlendirmek için ileri karakollar da kurmuş, sınır bölgelerinde güvenlik önlemlerini artırmıştı. 16

³¹ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

³² BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

³³ ATASE İSH, 1802/15, lef. 1-2.

³⁴ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15-6.

³⁵ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15-17.

Ağustosta Bilecik'in doğusunda Dereköy istikametine gönderilen Türk keşif kollarının halktan elde ettiği bilgilere göre Yunanlılar Küplü Mıntıkası'ndan getirdiği 250 kişilik bir müfreze ile Dereköy'ün üç kilometre güneyinde Siliken Köyü'nün kuzeybatısındaki Erenören Köyü'ne kadar olan mintıkada, Sakarya Nehri boyunca karakollar kurmuşlardı. Yunanlılar Dereköy'ün güneyinde ise sivillere giriş çıkışları yasaklamıştı.³⁶

Yunanlılar cephenin değişik noktalarında küçük çaplı askeri harekâta bulunmuştu. Yunanlılar Dağköplü Mıntıkası'nda Türk kuvvetlerine karşı 29 Temmuz gecesi piyade ve makineli tüfek ateşi açmışlardı. Yunan topçuları Çalca'daki Türk mevzilerine 12 mermi atmış; Türk kuvvetleri ise 5 mermiyle karşılık vermişti.³⁷ 30 Temmuz tarihli harp raporunda belirtildiğine göre Yunanlılar, Kocaeli Mıntıkası'nda Belalan civarındaki Türk ileri mevzilerine top atışları yapmıştı. Açılan top ateşinde 1 Türk askeri hafif yaralanmıştı.³⁸ 9 Ağustos'ta Porsuk'un kuzeyinde Tandır'dan ilerlemek isteyen 60 kadar Yunan piyadesi Türk topçularınca açılan ateşle püskürtülmüştü. Porsuk'un güneyinde Mamura Köyü'ne girmek isteyen 2 manga Yunan kuvveti de püskürtülmüştü. Aynı gün Sarıcaova istikametine gönderilen bir Türk süvari keşif kolu 2 kilometre yaklaştığı sırada, yaklaşık 80 tüfek, 2 ağır makineli tüfek ve 8 otomatik tüfek kuvvetindeki Yunan müfrezesinin ateşine maruz kalmıştı. Çıkan çatışmada 3 Türk askeri yaralanmış, keşif kolu da geri çekilmişti. 11 Ağustosta Bilecik'in kuzeybatısındaki Gökpınar istikametinden gelerek Çukurören yönüne ilerlemek isteyen 80 kadar Yunan piyadesi Türk birliklerinin açtıkları ateşle püskürtülmüştü. 22 Ağustos tarihinde Yunan topçusu Kocaeli civarında Türk mevzilerine bir kaç mermi atmıştı. 23 Ağustosta Yunanlıların 1 bölük piyade ve 2 makineli tüfekten oluşan kuvveti Çalcabaşı'nın batısından ilerlemek istemişse de Türk topçu ve piyade ateşiyle püskürtülmüştü. Yunan topçuları 23 Ağustosta cephenin bazı noktalarına ateş etmişlerdi. Yunanlılar 24 Ağustosta 1 piyade taburu, 1 süvari bölüğü ve bataryadan oluşan kuvvetle Vezirhan'a taarruz etmişti. Taarruz Vezirhan'ın doğusundaki 148 rakımlı tepe hattında durdurulmuştu.³⁹ Yunanlılar baskınlarında bazen Müslüman halkı zorla beraberinde götürmüştü.⁴⁰ Yunanlılar cepheye güvenlik amacıyla aydınlatma fişekleri attıkları gibi askeri

³⁶ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

³⁷ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15-29.

³⁸ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15-30.

³⁹ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

⁴⁰ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15-16.

tatbikat amacıyla top, piyade ve makineli tüfek atışları da yapmıştı.⁴¹ Büyük Taarruz'dan bir kaç gün önce Yunanlılar, Afyon Mıntıkası'nda askeri tedbirlerini artırmışlardı. Bu durumun sebebi Büyük Taarruzu başlatmak için Afyon'un güneyinde askeri yığınağını artıran Türk kuvvetlerinin kısmen de olsa varlığından haberdar olunmasıydı. Bununla beraber bölgedeki askeri tedbirleri sınırlı kalmıştı.⁴²

Büyük Taarruz öncesinde taraflar arasında meydana gelen silahlı çatışmalar cephede bir çok yangının çıkmasına neden olmuştu. Yangınların büyük bir kısmı tarafların attıkları bomba ve top ateşleri nedeniyle meydana gelmişken bir kısmının da Yunanlılar tarafından çıkarılmıştı. 19 Temmuz tarihli harp raporuna göre Yunanlılar Nalband Baba civarındaki otları yakmıştı.⁴³ 20 Temmuz'da İznik Gölü'nün kuzeybatısındaki sahil ile Çiftlik arasındaki zeytinlikler ile Pazarköy'ün güneybatısındaki zeytinliklere Yunan kuvvetleri ateş açmıştı. Açılan ateş nedeniyle yangın çıkmıştı. Afyon Mıntıkası'nda ise Şaban Köy ile Düzkişla arasındaki Yunan tahkimatı önünde bulunan ormanlıklar sabah saat 7'de Yunanlılar tarafından yakılmıştı.⁴⁴ 21 Temmuz öğleden sonra saat 2:30'da Gazlıgöl istikametinde bağlardan duman sütunları yükselmiş, sabah saat 8'de Deper civarında ağılların ve 1 tarlanın yandığına şahit olunmuştu.⁴⁵ 22 Temmuz'da Aydın Mıntıkası'nda Sarıkemer'in batısındaki ekinler Yunanlılar tarafından yakılmıştı. Yangın rüzgârın da etkisiyle yayılmış ve Uzbaşı Ovası'nın tamamını kaplamıştı.⁴⁶ 27 Temmuz'da Sarıbeyli civarında Menderes'in sol sahilindeki sazlıklar,⁴⁷ 28 Temmuz'da Bahşiş'in iki kilometre güneyindeki ekinler yakılmıştı.⁴⁸ 6 Ağustos'ta Yunanlıların İlyasca civarındaki ekin tarlaları, Hüsrevpaşahani Mıntıkası'nda bazı noktadaki siperler önündeki fundalıklar Yunanlılar tarafından yakılmıştı. Yunanlılar 15 Ağustos'ta Malyabaşı'nın kuzey doğusundaki otları da ateşlemişti.⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, 26/27 Temmuzda Başbakan Rauf Bey'e askeri duruma dair çektiği telgrafta, Yunanlılar tarafından çıkarılan yangınların sebebini ortaya koymuştu. Onun belirttiğine

⁴¹ ATASE İSH, 1802/15, lef. 15- 13.

⁴² BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

⁴³ ATASE İSH, 1802/15, lef. 1-2.

⁴⁴ ATASE İSH, 1802/15, lef. 3.

⁴⁵ ATASE İSH, 1802/15, lef. 7.

⁴⁶ ATASE İSH, 1802/15, lef. 9.

⁴⁷ ATASE İSH, 1802/15, lef. 26.

⁴⁸ ATASE İSH, 1802/15, lef. 28.

⁴⁹ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

göre Yunanlılar tarafından birkaç gündür çıkarılan yangınların sebebi, siperleri önündeki arazilerde bulunan orman, ot ve ekinleri yakarak top atış alanlarını temizlemek istemeleridir.⁵⁰ Türk ordusu hâkimiyetindeki alanlarda da yangınlar çıkmıştı. Örneğin 20 Temmuz tarihli harp raporunun belirttiğine göre, sabah saat 9:45'te Tokçe Köyü'nde bir yangın çıkmış ve 8 ev yanmıştı.⁵¹ 27 Ağustos'ta ise Işıklı'nın kuzeyinden Akdağ'a doğru ilerlemekte olan yangın Türk askerleri tarafından söndürülmüştü.⁵²

Harp raporlarına yansıyan önemli konulardan biri ilticadır. Yunanlılar, işgallerindeki yerlerde yaşayan Milli Mücadele taraftarı halka büyük baskı yapmıştı. Baskılardan dolayı Müslüman halk yerlerini yurtlarını bırakarak farklı coğrafyalara göç etmişti. Dağlar, kırlar, yaylalar gibi Yunan ordusunun bulunmadığı araziler onların yoğunlukla sığındığı yerler olmuştu. Harp raporlarında belirtildiğine göre Yunan işgalindeki bölge halkından fırsat bulanlar Türk karakollarına iltica etmişti. 21 Temmuz tarihli rapora göre, Sandıklı Mıntıkası'nda, Edgan Köyü Muhtarı, Otluk Köyü'ndeki Türk müfrezelerine iltica etmişti.⁵³ 28 Temmuz tarihli rapora göre, Sinanpaşalı 4 Müslüman, Türk keşif kollarına sığınmıştı.⁵⁴ 10 Ağustos tarihli harp raporu ise Aydın Mıntıkası'nda 7 Müslümanın Menderes'i geçerek Türk karakoluna sığındığı bilgisini vermişti. 20/21 Ağustos gecesi Yunan “*mezaliminden bizar*” olan 30 Müslüman, Türk karakoluna iltica etmişti.⁵⁵ Yunan baskısından dağlara, kırlara sığınan mültecilerin bir kısmı kendilerini korumak için Yunan kuvvetleriyle silahlı mücadeleye girmişti. 19 Temmuz tarihli harp raporuna göre Yunan ordusunun tazyikinden dolayı Burgaz Dağı'na sığınan Müslüman halk İldeniz, Sivaslı yolu üzerinde pusu atmıştı. Yunanlıların bir miktar süvarisi pusuya düşmüş, Yunan kuvvetlerinden 1 zabıt ve 1 asker öldürülmüştü.⁵⁶ Yunan ordusuna esir düşmüş Türk askerlerinin bir yolunu bularak kaçtığına ve Türk birliklerine sığındığına dair örnekler de dikkat çekmişti. 21 Temmuz tarihli harp raporuna göre, Uşak esir karargâhından üç Türk askeri Otluk Köyü'ndeki Türk müfrezelerine sığınmıştı.⁵⁷ 28 Temmuzda

⁵⁰ ATASE İSH, 1802/15, lef. 20.

⁵¹ ATASE İSH, 1802/15, lef. 3.

⁵² ATASE İSH, 1802/15, lef. 23.

⁵³ ATASE İSH, 1802/15, lef. 5a.

⁵⁴ ATASE İSH, 1802/15, lef. 26.

⁵⁵ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

⁵⁶ ATASE İSH, 1802/15, lef. 1-2.

⁵⁷ ATASE İSH, 1802/15, lef. 5a.

Uşak esir karargâhından firar eden 1 kişi Türk karakoluna sığınmıştı.⁵⁸ 1921 yılında esir düşen 2 Türk askeri İzmir’den firar ederek 20/21 Ağustos 1922 gecesi Denizli Mıntıkası’ndaki Türk karakoluna iltica etmişti.⁵⁹

Yunan askerlerinden Türk karakollarına veya keşif kollarına iltica edenler de olmuştu. İltica edenler arasında önceliği Yunan ordusundaki Bulgar kökenli askerler almıştı. 18 Temmuzda Sandıklı Mıntıkası’nda, Otluk Köyü’ndeki Türk müfrezelerine 7 Bulgar askeri iltica etmişti.⁶⁰ Askerler hemen sorguya çekilmişti. Askerlerin ifadelerinden anlaşıldığına göre 2. Yunan Tümeninin 1. Alayına mensup oldukları anlaşılmıştı.⁶¹ Türk ordusu Yunan kuvvetlerinin moralini bozmak ve teslim olmalarını hızlandırmak için Rumca beyannameler de atmıştı. 25 Temmuz tarihli harp raporunda belirtildiğine göre Porsuk’un güneyinde Mesudiye civarında Yunan hatları yakınına Rumca beyannameler bırakılmıştı. Beyannamelerin tamamı Yunan askerlerince toplanmıştı. Atılan beyannameler sonuç vermiş ve Yunan askerlerinin ilticaları artmıştı. Yunan ordusunun 3. Tümen, 12. Alay, 3. Taburuna mensup 2 asker Türk süvari bölüğüne iltica etmişti.⁶² 9 Ağustosta Porsuk civarında bir Türk keşif koluna 13. Yunan Tümenine mensup 3 Bulgar kökenli asker teslim olmuştu. 13 Ağustosta Ayazın civarında bulunan Yunan 5. Tümeni, 43. Alayına mensup 1 Bulgar kökenli asker Türk kuvvetlerine iltica etmişti. 14 Ağustosta Yunanlıların 11. Tümen Topçu Alayına mensup 1 Yunan askeri de Göksu Vadisi’ndeki Türk devriyelerine teslim olmuştu.⁶³

Taraflar Büyük Taarruz öncesinde karşı tarafın askeri durumunu öğrenmek için istihbarat faaliyetlerine de hız vermişlerdi. Türkler, Büyük Taarruz öncesinde bu faaliyetleri biraz daha yoğunlaştırmıştı. Türk keşif kolları Yunan mevzilerine yaklaşıp cepheyle ilgili bilgi ve belgeler elde etmişti. 10 Ağustos’ta 1 Türk keşif kolu, Seyrecik Dağı’na gönderilmişti. Keşif kolunun verdiği bilgiye göre Seyrecik dağında Yunan kuvvetleri bulunmakta, buna karşın Sarıcaova Köyü’nde kuvvetleri yoktu. Türk keşif kolları istihbarat bilgilerini halktan da almıştı. Bilecik’in doğusuna gönderilen keşif kuvveti halktan Yunan kuvvetine dair bilgiler toplamıştı. Yunan ordusunun askeri vaziyetini tespit etmek için gönderilen Türk keşif kolları

⁵⁸ ATASE İSH, 1802/15, lef. 28.

⁵⁹ ATASE İSH, 1802/15, lef. 11.

⁶⁰ ATASE İSH, 1802/15, lef. 1-2.

⁶¹ ATASE İSH, 1802/15, lef. 2-3.

⁶² ATASE İSH, 1802/15, lef. 16.

⁶³ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

bazen Yunanlılar tarafından farkedilmişti. Böyle durumlarda Yunan topçuları hemen keşif kollarına top ateşi açmıştı. Türk keşif kolları ise çatışmaya girmek zorunda kalmışsa da acilen geri dönmüştü. Keşif uçakları vasıtasıyla da malumat toplanmıştı. 10 Ağustos tarihli harp raporunda belirttiğine göre 1 Türk keşif uçağı Altıntaş, Döğer ve Afyon mıntıklarında uçmuştu. Uçuşta Yunan kuvvetlerinin vaziyetinde bir değişiklik olmadığı tespit edilmişti. Uçak, Yunanlıların tahkimat hattının fotoğraflarını da çekmişti. Bazen Türk uçakları Yunan kuvvetlerinin ateşine maruz kalmıştı. 10 Ağustos tarihli harp raporunda belirtildiğine göre 2 Yunan topçusu Afyon Mıntıkası'nda uçan Türk uçağına ateş açmış hatta 1 Yunan avcı uçağı havalanmışsa da Türk uçağına taarruz edememişti. Türk istihbarat kanalları vasıtasıyla Yunan ordusunun askeri vaziyeti hakkında çok önemli bilgiler toplanmıştı. Yunanlıların askeri kuvvetlerinin, isimleri, miktarı, mevzileri, yer değiştirmeleri, tren, otomobil, deve gibi yük araçlarıyla yapılan sevkiyat, Yunan uçaklarının hangi hangardan kalktıkları, nerelerde ne kadar süre uçtukları ve nereye döndükleri, gemi, vapur, kruvazör gibi deniz taşıtlarının hareketleri gün be gün takip edilebilmişti. Yunanlılar da Türk ordusuna oranla sayısal anlamda çok fazla olan uçaklarını neredeyse her gün Türk hatları üzerinde keşif amacıyla uçurmuşlardı.⁶⁴

Türk ordusunda, 1922 yazında hız kazanan askeri hazırlıklar bizzat üst düzey komuta heyetince yürütülmüştü. 20 Temmuzdan sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Kuvvet Komutanları cephede askeri hazırlıkları en üst duruma getirmişlerdi. Başkumandan ve Genelkurmay Başkanı Batı Cephesini teftiş etmişler ve yapılması düşünülen Büyük Taarruz'un planları üzerinde toplantılar yapmışlardı. İlk olarak Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Birinci Ordu Mıntıkası'nı teftiş etmek için 17 Temmuz'da Ankara'dan hareket etmişti.⁶⁵ Ardından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Karargahı Akşehir'de Büyük Taarruz Planı üzerinde son değerlendirmeleri yapmak üzere Ankara'dan ayrılmıştı. Akşehir'de ordu kumandanlarını toplantıya çağırıdıktan sonra siyasi anlamda barışı arzulayan General Towshend ile görüşmek üzere Konya'ya gitmişti. General Towshend'le görüşmesi sonrasında meselenin siyasi yollarla çözülemeyeceğine kanaat getirmişti. Bu düşüncesini 26/27 Temmuz 1922'de Başbakan Rauf Bey'e

⁶⁴ BCA, 4935/030.10.0.0/54.354.34.

⁶⁵ ATASE İSH, 1802/15, lef. 5.

çektığı başka bir telgrafla bildirmişti.⁶⁶ Ardından Akşehir'e dönmüştü. Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve ordu kumandanlarıyla birlikte Büyük Taarruz planı üzerinde bir toplantı yapmıştı. Toplantıda taarruzun Ağustos ayında başlatılacağı kararı alınmıştı. Karar gereği askeri hazırlıklar hızlandırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, toplantıdan sonra Ankara'ya dönmüştü. Ağustos ayında ise cepheye Büyük Taarruz'u başlatmak için tekrar dönmüştü. Büyük Taarruz'un kesin tarihini 25 Ağustos 1922'de Başbakan Rauf Bey'e çektiği telgrafta Büyük Taarruz'un 26 Ağustos Cumartesi günü başlayacağını bildirmişti.⁶⁷ Öte yandan taarruzun yapılmasından bir kaç gün önce Anadolu'nun hariçle haberleşilmesi de yasaklanmıştı. Böylece Taarruz öncesinde harice bilgi akışı kesilmişti.⁶⁸

2. Büyük Taarruz

2.1. Büyük Taarruzun Başlaması ve Afyon'un Kurtuluşu

Yapılan askeri hazırlıklar sonrasında Türk kuvvetleri Büyük Taarruz'u 26 Ağustos sabah saat 6'da bütün cephe hattında aynı anda başlatmıştı. Bunun sebebi Yunan ordusunun, Büyük Taarruz'un çıkış noktasını anlamasını geciktirmektir. Taarruzun sıklet merkezi Afyon'un güneyinde Meşecik sırtından Ahırdağı'na kadar olan mıntıkada taarruz başarıyla devam etmişti. Türk kuvvetleri üç saat içinde Yunanlıların tel örgüleriyle takviye ettikleri asıl mevzileri düşürmeyi başarmıştı. Yunanlılar ise Türk ordusuna akşam ve gece karşı taarruzlar yapmıştı. Karşı taarruzlarda Türk kuvvetlerinin ele geçirdikleri yerlerin bir kısmını geri almıştı. Fakat Türk kuvvetleri kendilerine verilen kesin emirler sonrasında Yunan taarruzlarını püskürtmüş ve Yunanlıların ele geçirdiği yerleri tekrar süngü hücumlarıyla geri almıştı. Afyon'un diğer hattı Döğür istikametinde ilerleyen Türk kuvvetleri Yahşin'in güneyindeki Karatepe'yi ele geçirmiş ve Tavşan Tepe, Köroğlu Kalesi yönüne ilerlemişti. Uçartepe istikametinde taarruz eden Türk kuvvetleri başlangıçta tepeli ele geçirmişse de Yunanlıların karşı taarruzlarıyla geri çekilmişti. Daha güneyde Akarçay'a kadar devam eden mıntikadan taarruz eden Türk birlikleri ise İşçehisar'ın batısındaki Yunan siperlerinin bir kısmını ele geçirmişti. Büyük

⁶⁶ BCA, 030.10.0.0/54.354.31.

⁶⁷ BCA, 030.10.0.0/54.355.7.

⁶⁸ *Peyâm-ı Sabâh*, 6 Eylül 1338/ 6 Eylül 1922, Peyâm No: 1348, Sabâh No:11778, s.1; *Vakit*, 5 Eylül 1338/ 4 Eylül 1922, No: 1698, s.1; BCA, 30.18.1.1/ 5.27.1.

Taarruz'un ilk gününde Türk süvarileri üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirmişti. Fahrettin Paşa kumandasındaki 5. Süvari Kolordusu 26 Ağustos sabahı saat 8'den itibaren Sandıklı'daki Ahır dağlarını takip etmiş ve Sinanpaşa Ovası'na sarkarak Yunan hatlarının gerisine sızmıştı. Böylece Yunan ordusu Afyon civarında iki ateş arasında kalmıştı. Türk süvarileri Yunan kuvvetlerinin gerisinde Afyon'la Dumlupınar arasındaki tren yolu hattını üç yerden tahrip etmişti. Türk süvarilerinin faaliyetleri Yunan kuvvetlerini şaşkınlık ve umutsuzluk içinde bırakırken Türk birliklerine büyük bir güç ve başarı inancı kazandırmıştı.⁶⁹ Büyük Taarruz, Kocaeli Mintikası'nda eş zamanlı olarak başlatılmıştı. Yunan mevzilerinin iki noktasına yapılan baskın başarıyla sonuçlanmış çok sayıda Yunan askeri öldürülmüştü. Büyük Taarruz'un ilk gününde Türk uçakları Yunan uçaklarının saldırı girişimlerine rağmen başarılı keşifler yapmışlardı. Ayrıca Yunan hatlarına beyannameler atarak askerlerin maneviyatlarının bozulmasına katkı sağlamışlardı.⁷⁰

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, daha önce söz edildiği gibi 26 Ağustos'ta Başbakan Rauf Bey'e bir telgraf çekerek Büyük Taarruz'un başladığını müjdelemişti. Taarruzun o an için gizlenmesine vurgu yapmıştı. Telgrafa göre, Yunanlıların bir seneden beri tahkimatla ve tel örgülerle takviye ettikleri Afyon'un güney cephesinde taarruz başlamıştı. Taarruzun yapıldığı cephede, Yunan askerlerinin asıl mevzilerini oluşturan ve art arda sıralanan Kalecik Sivrisi, Belentepe, Tınaztepe ve Kırcaaslan'ın güneyindeki tepeler kısa süre içinde Türk askerlerince zapt edilmişti. Yunanlılar savaş bölgesine tren ve otomobillerle takviye kuvvetler getirmişti. Getirilen bu kuvvetler ve mevcut Yunan askerleri Türk ordusuyla mücadele etmişti. Mücadele geceye kadar aralıksız taarruz ve karşı taarruz şeklinde devam etmişti.⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz'un başladığını müjdeleyen telgrafi üzerine Başbakan Rauf Bey aynı gün çektiği telgraflarla bütün memlekete Büyük Taarruz'un başladığını beyan etmişti. Türk ordusunun amacının yalnızca vatanın bağımsızlığını ve namusunu kurtarmak olduğunu belirtmişti. Taarruzun TBMM'de büyük bir sevinçle karşılandığını ifade etmişti. Milli Mücadele'nin başından beri maddi ve manevi kuvvetlerini seferber eden Türk milleti için mesut günlerin yaklaştığını belirten Rauf Bey halka bir çağrıda

⁶⁹ BCA, 4948/030.10.0.0/54.355.12.

⁷⁰ BCA, 4948/030.10.0.0/54.355.12.

⁷¹ BCA, 4948/030.10.0.0/54.355.7.

bulunmuştu. Bu çağrıda kutsal dava uğruna savaşan Türk ordusunun zaferi için dualar etmelerini, maddi olarak ise Türk ordusu için elden gelen her şeyi yapmalarını istemişti.⁷²

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos'ta Başbakan Rauf Bey'e çektiği başka bir telgrafında ise Büyük Taarruz'un ilk evrelerine dair askeri gelişmeleri bildirmişti. Telgrafa göre, cephenin hemen her yerinde savaş, devam etmekle birlikte özellikle Afyon'un güneyinde çok şiddetli geçmişti. Yunan ordusu Büyük Taarruz'un başlamasından sonra Afyon'un güneyinde 26/27 Ağustos gecesi ve Salar istikametinde 27 Ağustos sabahı karşı taarruz yapmıştı. Taarruzlar Türk ordusu tarafından püskürtülmüş ve bazı Yunan hatları da ele geçirilmişti. 27 Ağustos sabahı "*boğaz boğaza devam eden şiddetli muharebeler*" sonucunda Afyon'un güneybatısında bulunan 1310 rakımlı tepe (Erkmentepe) Türk ordusu tarafından ele geçirilmişti. Yunanlıların savundukları 1355 rakımlı sırtlardaki Sinirköy hattında da Türk taarruzu devam etmişti. Tokuşlar ve Düzağaç'a gelmiş olan Türk süvarileri, doğuya doğru Yunan ordusuna taarruz etmişti. İslamköy'ün güneydoğusunda bulunan Yunan ordusunun 2. Tümenine Aşur, Doğlat Mıntıkası'nda Türk süvarileri önceki günden beri taarruz etmişti. Üçüncü Süvari Tümeni ise Uşak istikametinde faaliyet göstermişti. Cephenin diğer kısımlarında da savaş devam etmişti. Yalova, Pazarköy Şosesi batısındaki Kurtköy civarında ve Akçaköy, Lefke mıntıklarında Yunan ordusuyla muharebe sürmüştü. Eskişehir'in ve Afyon'un doğu cephelerinde 2. Orduyla Yunan kuvvetleri arasında muharebe gerçekleşmişti. Seyitgazi Mıntıkası'nda Çakmaktepe ile daha güneyde Kazuçuran tepelerinde de şiddetli muharebeler olmuştu.⁷³

Büyük Taarruz'un başladığı 27 Ağustos tarihli Yunan resmi tebliğine yansımıştı. Yunan resmi tebliğine göre Yunanlılar, Türk taarruzunun sıklet merkezini artık fark etmişlerdi. Türk ordusu 26 Ağustos'tan itibaren Afyon'un iki noktasından taarruza başlamıştı. Buna karşın Türk taarruzları püskürtülmüştü. Eskişehir Cephesinde de topçu ateşi gerçekleşmişti. Cephenin diğer kısımlarında ise sükûnet vardı.⁷⁴ Yunanlıların bu tebliği gerçekleri gizlemişti. Zira 27 Ağustos sabahına kadar Büyük Taarruz, cephenin bir çok noktasında kesintisiz devam etmişti. 27 Ağustos'ta yapılan şiddetli taarruzlarla

⁷² BCA, 4948/030.10.0.0/54.355.7; BCA, 4938M/30..10.0.0/54.355.1.

⁷³ BCA, 4948/030.10.0.0/54.355.7.

⁷⁴ BCA, 4940M/30..10.0.0/54.355.5.

Yunanlılara bırakılmak zorunda kalınan tahkimatlar yeniden ele geçirilmişti. Yunan ordusu Afyon'un güneyindeki asıl mevzilerini kaybettikten sonra Dumlupınar istikametinde kaçmaya başlamıştı. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos tarihinde TBMM'ye çektiği telgrafta Afyon'un zaferini müjdelemişti. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında belirttiğine göre, iki gündür aralıksız süren muharebe sonucunda Afyon mevzileri düşürülmüş ve şehir kurtarılmıştı. Yunanlılardan ganimet olarak alınan esir, ağır, hafif top, mühimmat gibi malzemenin miktarı fazla olmuştu. Yunanlıların bir yıldan beri her türlü teknolojik imkanları kullanarak yaptıkları mevziler, Türk ordusunun kahramanlığıyla bazen bir saatten az bir sürede düşürülmüştü. Türk ordusunun askerlerinin yanı sıra kumandanlarının da Yunan ordusundakilerden üstün yeteneğe sahip olduklarını belirten Mustafa Kemal Paşa TBMM'yi zaferden dolayı tebrik etmişti.⁷⁵ 28 Ağustosta Başbakan Rauf Bey imzasıyla Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta iki günlük mücadelenin neticesinde elde edilen zaferin bütün milleti mutlu ettiği ifade edilmişti. Allah'ın yardımlarıyla kahraman Türk ordusunun milleti kurtaracağını belirten Rauf Bey, elde edilen zafer nedeniyle tebriklerini bildirmişti.⁷⁶ 28 Ağustosta Başbakan Rauf Bey imzasıyla Fevzi Paşa'ya da bir telgraf çekilmişti. Telgrafta kesin zaferi elde etmek için taarruz eden Türk ordusunun ilk başarısının tüm Meclisi sevinç içerisinde bıraktığı ifade edilmişti. Aynı başarıların artarak sürmesi dilenmiş ve Bakanlar Kurulu üyelerinin tebrikleri iletilmişti.⁷⁷

2.2. Başkumandanlık Meydan Muharebesi

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa karargâhıyla beraber halkın büyük sevinç gösterileri arasında Afyon'a girmiş ve geceyi orada geçirmişti. 27 Ağustos gecesinden itibaren Yunan kuvvetleri dağınık bir şekilde batı ve kuzey batı istikametlerinde geri çekilmişti.⁷⁸ Yunan kuvvetleri 28, 29 Ağustos tarihlerinde Türk Ordusu tarafından yakından takip edilmiş, 5 tümenleriyle Dumlupınar'da sarılmıştı. Değişik noktalarda 29 Ağustos'ta yıpratılan Yunan kuvvetleri 30 Ağustos'ta meydan savaşı yapmaya zorlanmıştı. Adatepe'den Ağaçköy civarına kadar olan cepheye sağdan itibaren 16., 5., 3. ve 23.

⁷⁵ BCA, 4942/30..10.0.0/54.355.7.

⁷⁶ BCA, 4939M/30..10.0.0/54.355.3.

⁷⁷ BCA, 4940/30..10.0.0/54.355.4.

⁷⁸ BCA, 4942/30..10.0.0/54.355.7.

Ttümenler taarruz etmiş ve saat 4:00'ten itibaren Çalköy istikametinden 16. Tümen ve daha sağdan 61. Tümen Yunan kuvvetlerine taarruza geçmişti. Yunanlılar Murat dağlarının kuzeyindeki ve Çalköy'ün kuzey batısındaki sırtlara kadar Kızılaş Vadisi boyunca ormanlıklar içinde akşama kadar savunma yapmıştı. Güneşin batışından sonra Türk kuvvetleri süngü hücumuna başlamıştı. Türk kuvvetleri kısa sürede Yunanlıların elinde olan hatları ele geçirmiş ve askeri ağırlıklarının çoğunluğuna el koymuştu.⁷⁹ Ele geçirilen esirlerin ifadelerine göre Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde savaşan Yunan birlikleri 10., 11., 23., 26. ve 5. tümenlerdi.⁸⁰ Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin tafsilatı ise 31 Ağustos tarihli harp raporunda verilmişti. Rapora göre Aslıhanlar civarında cereyan eden muharebe neticesinde mağlup olan Yunan kuvvetlerinden kaçmayı başarabilenler Kızılaş Vadisi'ni takip ederek batıya doğru firar etmişti. Kaçan Yunan askerlerini Türk süvari birlikleri takip etmişti. Saraycık ve Armutlu Gedigi civarında Yunan kuvvetlerine yeniden taarruz edilmişti. Düziçe-Kaplangı ve Yenice hattından atılan Yunan birliklerinin bazı noktalarda gösterdikleri direniş de kırılmış ve Uşak istikametinde geri çekilmeleri sağlanmıştı.⁸¹ Dumlupınar'ın batısında meydana gelen muharebede bir miktar esir alınmış, önemli sayıda ağır, hafif makineli ve piyade tüfekleriyle çok miktarda askeri malzeme ele geçirilmişti.⁸²

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Başbakan Rauf Bey'e çektiği telgrafla Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin hemen ardından gelişen askeri durumu ortaya koymuştu. Telgrafında Dumlupınar Meydan Muharebesi'ne katılmak üzere Seyitgazi'den güneybatıya bir Yunan birliğinin hareket ettiğini bildirmişti. Bununla beraber Dumlupınar Meydan Muharebesi'nin Türkler lehinde sonuçlandığı haberini aldıktan sonra kuzey istikametinde yönünü değiştirmiş olan bu Yunan kuvvetinin Kütahya civarında mağlup edildiğini belirmişti. Yenilen Yunan kuvvetlerinin ise Gediz istikametine atıldığını ifade etmişti. Dumlupınar Meydan Muharebesi ve ertesi günü yapılan harekât sonrasında Yunanlıların çok sayıda kayıp verdiğini, değişik rütbelerde 100 subay ve 1000 kadar askerden oluşan esir kafilesine şahit olduğunu bildirmişti. Esir subaylar arasında 4. Tümen Kumandanı General Zimarıs ve 12. Tümen Kumandanı Miralay Kaledopulos, 1 miralay, 2

⁷⁹ ATASE, İSH, 1786/159, lef. 18.

ATASE, İSH, 1786/159, lef. 18a.

⁸¹ ATASE, İSH, 1786/159, lef. 1.

⁸² ATASE, İSH, 1786/159, lef. 2.

kaymakam, 5 binbaşı, yüzbaşı ve teğmen rütbesinde olanlar vardı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Trikopis'in esir edilen yaverine atfen, Birinci Kolordu Kumandanı General Trikopis'in otomobil ve hayvanını terk ederek askerlerin içine karışmış olduğunu, esir veya ölmüş olabileceğini ifade etmişti. Yine İkinci Kolordu Kumandanının da Trikopis ile beraber bulunduğu telgrafta bildirilmişti. Mustafa Kemal Paşa ayrıca, Uşak ve Eskişehir'in kurtuluşu haberini beklediğini dile getirmişti.⁸³

Mustafa Kemal Paşa, Dumlupınar Meydan Muharebesi'ni Türk ordusunun ileri hattında Yunan mevzilerine çok yakın yerlerde idare etmişti. Oysaki Yunan Başkumandanı Hacı Anesti yüzlerce kilometre ötede savaşı idare etmeye çalışmıştı. Dolayısıyla elde edilen zaferde Türk Başkumandanı'nın payı büyük olmuştu. Bu durum Türk milleti ve onun ordusu tarafından yakından takip edilmişti. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa 3 Eylül'de Genelkurmay Başkanlığına, Batı Cephesi Ordularına, Doğu ve Elcezire Cepheleeri Kumandanlıklarına bir telgraf göndermişti. Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın cephenin en ön safhalarında savaştığını ve elde edilen zaferin Türk davasının kazanılması adına çok büyük bir adım olduğunu ifade etmişti. Savaşın sonuçları ve Mustafa Kemal Paşa'nın rolüne değinen İsmet Paşa, Türk ordusu için tarihi bir hatıra olması adına 30 Ağustos 1922 muharebesine ordu içinde "Başkumandanlık Muharebesi" adının verildiğini belirtmişti.⁸⁴ İsmet Paşa'nın telgrafı aynı gün Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa tarafından Başbakan Rauf Bey'e gönderilmiş ve durumun Meclis'e bildirilmesi istenmişti. Bununla beraber Fevzi Paşa, talebin o an için gizli tutulmasını arzu etmişti.⁸⁵

Başkumandanlık Meydan Muharebesi dışında Türk kuvvetleri cephenin diğer bölgelerinde de Yunan birliklerini takip etmişti. Birinci Kolordu Mıntıkası'nda 30 Ağustosta Cafergazi'den Hatipler istikametine ilerlemiş olan 15. Tümen öğleden sonra saat 4:00'te Bozluca'nın doğusunda Yunan direnişiyile karşılaşmıştı. Burada çıkan muharebe akşama kadar devam etmişti. Muharebeye katılan Yunan kuvvetleri 4 topa sahip 1 piyade alayı tahmin edilmişti. Gece de muharebe devam etmişti. 30 Ağustos gece saat 3:00'te yapılan hücumla Yunanlılar püskürtülmüştü. 57. Tümen, Kaplangı Dağında Yunanlıların 3 tümen kadar tahmin edilen kuvvetinin karşı taarruzuna maruz

⁸³ BCA, 4997/30..10.0.0/54.355.11.

⁸⁴ ATASE İSH, 1789/129, lef. 1; ATASE İSH, 1802/21, lef. 1.

⁸⁵ ATASE İSH, 1784/130, lef. 5.

kalmıştı. Başlangıçta Yunan kuvvetlerini püskürtmüşse de Yunanlılar takviye kuvvetlerle Türk tümenini geri atmıştı.⁸⁶ Yine Eskişehir ve Seyitgazi Mıntıkası'nda Yunan ordusu Eskişehir istikametinde çekilmişti. Yunanlıların asli kuvvetlerinin terk ettikleri öncü birlikler ise Türk ordusunun tazyikine uğramıştı. Türk kuvvetlerinin bir kısmı Sabuncupınar ve Alayunt istikametlerinde Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine yürümüştü.⁸⁷ Altıntaş'tan Kütahya istikametine hareket eden bir Türk birliği ise 31 Ağustos'ta Alayunt civarında Porsuk boyunca batıya hareket etmekte olan 51. ve 53. Yunan alaylarından oluşan 15. Tümenine rastlamıştı. Türk birlikleri Yunan kuvvetine taarruz etmiş ve Yunanlıların bir alayını ateş ve süngü ile imha etmiş, askeri ağırlıklarını terkettiler ve perişan bir surette firara mecbur etmişti. Muharebede bir kısmı zabıt olmak üzere 140 esir alınmıştı. Ele geçirilen esirlerin ifadelerine göre muharebede mağlup edilen Alay Başkumandanlık Meydan Savaşı'nda Yunanlılara yardım etmek için Seyitgazi'den hareket etmişti.⁸⁸

3. Takip Harekâtı

3.1. İzmir'in Kurtuluşuna Kadar Takip Harekâtı

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde mağlup edilen Yunan kuvvetleri artık güçlü bir savunma tertibatı alamayacak durumdaydılar. Arşiv belgeleri bu kuvvetleri “*bakıyetüssüyûf*” (kılıç artıkları) olarak adlandırmıştı. Ciddi bir savunma hattı oluşturabilecek gücü kalmayan düzensiz birlikler kaçışırken Müslüman halka mezalim yapmış ve birçok yerleşim yerini yakmıştı. 1 Eylül'de Eskişehir ve Seyitgazi Mıntıkası'nda, Ağapınar'dan itibaren tren yolu hattını tahrip etmişti. Civardaki ot ve harmanları yakarak Eskişehir'e doğru çekilmişti. Çekilen Yunan kuvvetleri Türk birlikleri tarafından şiddetle takip edilmişti. Seyitgazi, takip sonrasında yapılan taarruzla 1 Eylül sabahı saat 5:00'da kurtarılmıştı. Seyitgazi'de tutunamayan Yunan birlikleri Eskişehir istikametinde geri çekilmişlerdi. Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nden sonra Uşak istikametine kaçan Yunan kuvvetleri ise art arda yapılan taarruzlarla imha edilmişti. Taarruzlarda başta Yunan kumandanları olmak üzere yüksek rütbeli subaylarla çok sayıda asker de Türk birliklerince esir edilmişti. 1 Eylül'de Uşak istikametindeki taarruzda 4. ve 12.

⁸⁶ ATASE, İSH, 1786/159, lef. 18.

⁸⁷ ATASE, İSH, 1786/159, lef. 1.

⁸⁸ ATASE, İSH, 1787/13, lef. 1; ATASE, İSH, 1790/11, lef. 3.

Yunan Tümen kumandanları ve çok sayıda subay ve asker esir edilmiş, her cinsten askeri malzeme ganimet alınmıştı. Böylece 1 Eylül'de Uşak Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Mağlup olan Yunan kuvvetleri, batı ve güneybatı istikametinde çekilmişti. Yunan kuvvetleri kaçarken yağma, tahribat, yakma gibi mezalim uygulamalarına devam etmişti. Kaçış güzergâhındaki köy ve harmanları yakmış birçok sivil öldürmüştü ve yaralamıştı. Kaçan Yunan kuvvetleri İslamköy'den sonra bazı tren yolu köprüleriyle telgraf hatlarının bir kısmını da tahrip etmişti. 1 Eylül'de cephenin diğer noktalarında da Yunan kuvvetleri geri çekilmekle meşgul olmuştu. Çivril ve Sarayköy Mıntıkası'ndaki Türk müfrezeleri, batıya doğru çekilmekte olan Yunan kuvvetlerini yakından takip etmişti. Kocaeli Mıntıkası'nda ise önemli bir askeri gelişme olmamıştı.⁸⁹

Türk orduları 26 Ağustos'tan Dumlupınar Meydan Muharebesi sonrasına kadar büyük başarılar elde etmiş, Yunan ordusunun en önemli kuvvetlerini etkisiz hale getirmişti. Bundan sonra dağınık bir şekilde kaçışan Yunan kuvvetlerini kovalayan Türk ordusunun Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül'de Dumlupınar'dan bir beyanname yayınlamıştı. Yayınladığı beyanname öncelikli olarak Türk ordusuna methiyeler düzerek moral vermiş, Türk ordusunun, "*Afyonkarahisar-Dumlupınar Büyük Meydan muharebesinde zalim ve mağrur bir ordunun anasır-ı asliyesini*" çok kısa sürede imha ettiğini belirtmişti. Ordusunun kahramanca mücadelesini yakından takip ettiğini belirten Başkumandan, bundan sonra da yeni meydan savaşları yapılabileceği ifade etmiş, orduya yeni emrini vermişti: "*Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*"⁹⁰ Türk ordusu, Başkumandanının yeni emrine sadık kalarak vatanın tamamını Yunan işgalinden kurtarmak hedefiyle süratle hareket etmişti. 2 Eylül sabah saat 6:30'da Eskişehir Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Eskişehir'den çekilen Yunan kuvvetleri İnönü istikametinde geri çekilmişti. İzmir istikametinde kaçan Yunan kılıç artıkları köyleri yakarak kaçmıştı. Bununla beraber kaçan Yunanlılara uygun noktalarda taarruz edilmiş ve bir miktar zabıt ve asker esir alınmış, çok sayıda zayıat verdirilmiş, makineli ve otomatik tüfek, top vs. ganimet elde edilmişti. 2 Eylül öğleden sonra ise bazı Yunan kuvvetlerinin Kasur Ovası'nı takip ederek güneye doğru çekildikleri ve köyleri yaktıkları halk tarafından bildirilince 5. Tümeğe bağlı kuvvetler oraya gönderilmişti. Kurtulma imkanı kalmadığını anlayan Yunan

⁸⁹ ATASE, İSH, 1787/13, lef. 1; ATASE, İSH, 1790/11, lef. 3.

⁹⁰ ATASE, İSH, 1786/159, lef. 28.

ordusunun 1. ve 2. Kolordu komutanları General Trikopis ve Diyenis ile bir tümen kumandanı ve erkan-ı harbiye zabitanının bulunduğu yüzlerce subay ve binlerce askerden oluşan Yunan birliği kabile halinde teslim olmuştur.⁹¹ Esirlerden Trikopis, Yunan Genelkurmay Başkanlığı tarafından esaretinden habersiz şekilde 4 Eylül’de Başkumandanlığa tayin edilmişti.⁹² Mustafa Kemal Paşa, 3 Eylül’de Ankara’ya gönderdiği bir telgrafta esirlerle görüştüğünü, kendilerini teselli ettiğini ve ailelerine sıhhat haberlerini bildirmelerine izin verildiğini yazmıştı.⁹³

3 Eylül’de Türk ordusu kaçmakta olan Yunan kuvvetlerini takibe devam etmişti. Kütahya, Gediz istikametinden çekilen Yunan ordusunun 15. Tümenine Akmeşe ve Gediz’in kuzeyinde taarruz edilmişti. Yunan kuvvetleri perişan bir surette Emet istikametine püskürtülmüştü. Püskürtülen Yunan kuvvetleri takip edilmişti. Kızıldaş Vadisi istikametinde çekilmekte olan dağınık Yunan kuvvetlerine ise Hamidiye Hanı’nın batısında taarruz edilmişti. Orada bir çok Yunan askeri öldürülmüş ve çok miktarda top, ağır ve hafif makineli tüfek ganimet olarak ele geçirilmişti. Taarruzdan kaçmayı başaran ve askerlerle beraber firar eden Rumlar, Kula istikametine çekilmişti. Uşak’ın batısında ilerleyen Türk kuvvetleri kaçan Yunan kılıç artıklarını şiddetle takip etmişti. Türk kuvvetlerinin ileri kolu Alaşehir’e yaklaşmak üzere olup Dereköy, Çeşme, İnegöl hattının batısına ulaşılmışti. Cephenin kuzeyinde de Türk birliklerinin takibi devam etmişti. İki tümen ve bir alay piyadeden oluşan Yunan kuvvetleri Bozöyük, Bursa yoluyla Bursa istikametine bir kısmı ise Aziz Vadisi boyunca geri çekilmekte olduğu 3 Eylül sabah saat 7:50’de Türk keşif uçağınca tespit edilmişti. Aynı haber kanalına göre kuvvetler Türk birliklerince takip edilmişti.⁹⁴ Yine o gün yapılan askeri harekât sonucunda Bigadiç Yunan işgalinden kurtulmuştu.⁹⁵ 3 Eylül’de Kocaeli Mıntıkası’nda ise dikkate değer bir askeri gelişme olmamıştı.⁹⁶

4 Eylül’de Türk ordusunun askeri başarıları devam etmişti. Bursa istikametine çekilmekte olan Yunan kuvvetleri İnönü civarında yakalanmış ve muharebeye zorlanmışti. Muharebede Yunanlılar yenilgiye uğratılmışlardı.⁹⁷ 5

⁹¹ ATASE, İSH, 1787/14, lef. 1.

⁹² ATASE, İSH, 1784/124, lef. 1.

⁹³ BCARşivi, 4997/30..10.0.0/54.355.11.

⁹⁴ ATASE, İSH, 1786/141, lef. 1.

⁹⁵ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 13.

⁹⁶ ATASE, İSH, 1786/141, lef. 1.

⁹⁷ BCA, 4997/30..10.0.0/54.355.11.

Eylül'de Türk kuvvetleri Alaşehir'i Yunan işgalinden kurtarmıştı. Kaçan Yunan askerleri Salihli'ye doğru takip edilmişti. Yunanlılar kaçarken Eşme ve Alaşehir kasabalarını ve civardaki köyleri Müslüman halkın bir kısmıyla beraber yakmıştı. Halkın önemli bir kısmını işkence, ateşli silah, süngü vb. yollarla öldürmüştü. 5 Eylülde Karaköy'den Buldan istikametinde hareket eden Türk birlikleri ise Buldan'ın kuzeyine kadar ilerlemiş ve Yunanlılardan 5 ağır top, çok miktarda cephaneye ele geçirmişti. Yine aynı gün Nazilli, Yunanlılar tarafından tahliye edilmişti. Kocaeli Mıntıkası'nda İznik Gölü'nün batısında Pazarköy istikametinde taarruz eden Türk kuvvetleri Yunan birliklerini mağlup ederek önemli mevzileri ele geçirmişti. Akşama kadar devam eden taarruzlar neticesinde Yunan kuvvetleri Gündoğdu ve Bilecik mevzilerini tahliye etmeye mecbur kalmıştı. Yunanlılar, gece yarısından itibaren zeminlikleri yakarak bir alayla Küplü ve diğer bir alayla Yenişehir istikametinde çekilmişti. Türk müfrezeleri çekilen Yunanlıları takip etmişti. Oran ve Dambucak Derbendi hattında savunmada bulunan Yunanlılara yan ve gerilerden etkili taarruzlar gerçekleştirilmişti. 5 Eylül'de Bozöyük, Türk kuvvetlerince kurtarılmıştı. Yunanlıların 15. Tümen kılıç artıkları ise Açıkbaz üzerinden Simav istikametine çekilmişti.⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Rauf Bey'e çektiği telgrafa göre Pazarköy de 5 Eylülde Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Yunanlıların Eskişehir'den çekilen ve Kocaeli Mıntıkası'nda toplanan kuvvetlerini takipleri Bursa istikametinde devam etmişti. O gün de Kula Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Eskişehir ve Uşak'ın doğusunda Karacahisar civarında Yunanlılardan ele geçirilen silahlar sayılmıştı. Sayılan silah miktarı şöyleydi: 5.000 tüfek, 100 makinalı tüfek, yüzlerce otomatik tüfek, 12 cebel topu, 1000 sandık top cephanesi.⁹⁹

Türk ordusunun zaferleri tüm memlekette büyük sevinçle karşılanırken Yunanistan'da bunun aksi yönünde netice doğurmuştu. Anadolu'nun en ücra köşelerinde zaferler büyük şenliklerle kutlanmıştı. Türk ordusunun kendine güveni artmış, daha büyük şevkle savaşa devam etmişti. Örneğin, 5 Eylül 1922 tarihli Bor Kazası Asker Alma Şubesi Başkanı Binbaşı Bektaş imzalı bir telgraf Anadolu'nun küçük bir ilçesinde halkın zaferlere olan sevincini ortaya koymuştu. Belirtildiğine göre Bor'da 5 Eylül'de binlerce kişi toplanmış ve Türk ordusunun zaferlerini kutlamış, yeni zaferlerin elde edilmesi için dualar

⁹⁸ ATASE, İSH, 1787/16, lef. 1.

⁹⁹ BCA, 4997/30..10.0.0/54.355.11.

etmişti.¹⁰⁰ Bor’daki sevinç gösterileri tüm Türkiye’nin özetini yansıtmıştı. Keza zaferler, doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine en ücra köşelere kadar bütün vatanda sevinç uyandırmış ve büyük halk kutlamalarına dönüşmüştü. Yunanistan’da ise Türk zaferleri hayal kırıklığı ve şaşkınlığa neden olmuştu. Hayal kırıklığı ve şaşkınlık kısa süre içinde Yunanistan Hükümeti’ne ve Kralına karşı büyük bir nefret ve kine yol açmıştı. 5 Eylül’de İngiliz çevrelerinden elde edilen istihbarata göre Atina ateş ve ihtilal içindeydi. Atina Fransız elçisi Yunanlılar tarafından öldürülmüş; Kral Kostantin’in ve General Dosmanis Dangalis’in de öldürüldüğüne dair söylentiler çıkmıştı. Mora Yarımadası’nda kızıl bayraklar açılarak asker ve halk isyan etmiş, Atina ile her türlü bağlantılarını kesmişti. Fransız elçisinin öldürülmesi üzerine İstanbul’daki Eduvargine zırhlı kruvazörü, Pire’ye hareket etmişti.¹⁰¹

Türk zaferleri 6 Eylül’de devam etmişti. İzmir’e doğru hızla ilerleyen Türk birlikleri Ahmetli ve Salihli civarını Yunan işgalinden kurtarmıştı. 2 piyade tümeni ve 2 süvari alayı tahmin edilen Yunan kuvvetleri akşama doğru bir kol ile Berkinköy, diğer kol ile Turgutlu istikametine çekilmişti. Yunanlılar kaçarken diğer yerlerde olduğu gibi Salihli Kasabası’nı ve civar köyleri de yakmış ve halkın bir kısmını öldürmüştü.¹⁰² Ahmetli de aynı akıbete uğramıştı. Halkın ifadesine göre, Yunanlılar Ahmetli’de 8 genç kızı tecavüz ettikten sonra bir binaya doldurarak yakmıştı. Yine orada bir çok kişiyi kurum koklatarak bayıltmış ve ardından midelerine benzin akıtarak yakmıştı. Yunanlılar Manisa’yı da yakmış ve orada birçok kişiyi öldürmüştü.¹⁰³ Ahmetli-Belen Tepeler-Kara Yahşi-Sarı Kale hattını savaş yapmadan geçen Türk kuvvetleri, Sarı Kale’de daha önceden Yunanlılara esir edilmiş bazı Türk askerleriyle Alaşehir’den beraberlerinde zorla getirdikleri Müslüman halkın bir kısmını kurtarmıştı. Yunanlılar, ellerinde tuttıkları diğer esirleri ise Kalence’ye götürmüştü.¹⁰⁴ 6 Eylül’de Türk kuvvetlerinin şiddetli takipleri nedeniyle Yunan birlikleri Akhisar, Kırkağaç ve Soma’yı tahliye etmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁵ Ortakçı Köyü de o gün yapılan baskınla Yunan işgalinden kurtarılmış, 12’lik ağır sahra topu ve çok miktarda askeri malzeme ganimet

¹⁰⁰ ATASE, İSH, 1548/12-2, lef. 1.

¹⁰¹ TİTE, 53/129, lef. 1

¹⁰² ATASE, İSH, 1787/17, lef. 1.

¹⁰³ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 14a.

¹⁰⁴ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 12a.

¹⁰⁵ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 19.

olarak alınmıştı. 6 Eylül sabahı Yunanlılar Söke'yi tahliye etmiş ve Türk kuvvetleri kasabaya girmişti. Yunanlılar Nazilli'den çekilirlerken diğer yerlerdeki gibi Müslüman halka yaralama, öldürme, yağma, yakma gibi mezalim uygulamalarında bulunmuştu. Söke'den Torbalı istikametinde geri çekilen Yunan piyade alayı Torbalı'nın batısında Üçüncü Süvari Tümeni tarafından takip edilmişti. Torbalı'nın iki kilometre kuzeyinde Yunanlılar iki lokomotif ile dört vagonun ibaret bir tren terk etmişti. Bundan başka Torbalı, Bayındır hattında 10 civarında vagon ele geçirilmişti.¹⁰⁶ Kocaeli Mıntıkası'nda Yalova civarında Türk kuvvetlerinin taarruzları, Yunan savaş gemilerinin Gemlik Körfezi'nden ateş açmaları ve gelen Yunan takviye kuvvetleri nedeniyle sonuç vermemişti.¹⁰⁷

7 Eylül'de Kocaeli Mıntıkası'nda çıkan muharebe akşama kadar devam etmişti. Muharebe neticesinde Yunan kuvvetleri, Pazarköy'ün güneybatı sırtlarından atılmıştı. Bursa istikametinde Türk yürüyüş kıtası Aksu-Kestel'deki Yunan ileri mevzilerini ele geçirmişti.¹⁰⁸ Samanlı Dağ'ı, Kayapınar, Selimiye istikametlerinde Yunanlılara taarruz eden Türk kuvvetleri Fethiye-Borçin arasındaki mevziye doğru ilerlemiş ve akşama kadar muharebe şiddetle devam etmişti. 7 Eylül sabah saat 8:30'da 1. Kolordunun takip kolları Turgutlu Kasabası'na girmişti. Turgutlu, civar yerler gibi Yunanlılar tarafından yakılmıştı.¹⁰⁹ Türk müfrezeleri Aydın'ı da o gün kurtarmışsa da Aydın, Turgutlu gibi yakılmıştı.¹¹⁰

8 Eylül'de Türk ordusunun takip harekâtı ve başarıları devam etmişti. 2. Kolordu takip müfrezesi akşam saat 5:30'da Manisa'ya girmişti.¹¹¹ Yunanlılar Manisa'yı da yakmıştı. Manisa'da çıkan yangın sonucunda istasyon civarında 100, 150 kadar bina ancak yanmaktan kurtulmuştu.¹¹² 5. Kolordu Manisa'ya dâhil olurken orayı savunan Yunan kuvvetlerinin 2 bölüğünü imha etmiş ve Menemen istikametinde yürüyüşe devam etmişti. Türk kuvvetleri harekâtına devamlı bir alay kadar Yunan askerini İzmir istikametine püskürtmüştü. Üçüncü Süvari Tümeni ise 8 Eylül'de Torbalı istikametinden İzmir'e doğru

¹⁰⁶ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 16.

¹⁰⁷ ATASE, İSH, 1787/17, lef. 1.

¹⁰⁸ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 14a.

¹⁰⁹ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 13.

¹¹⁰ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 29.

¹¹¹ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 14a.

¹¹² ATASE, İSH, 1802/21, lef. 24.

Yunan kılıç artıklarını takip etmişti.¹¹³ Nif, 8 Eylül akşam saat 6:30'da Yunan kuvvetlerinin yakmasına fırsat verilmeden kurtarılmıştı. Buna rağmen Yunanlılar Nif Kasabası'nda 5, 6 Müslümanı öldürmüş ve civar köylerden bazılarını yakmıştı.¹¹⁴ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 8 Eylül 1922'de Başbakan Rauf Bey'e çektiği telgrafta, Türk ordusunun askeri vaziyetini ortaya koymuştu. On göre Türk ordusu 26 Ağustos'ta taarruzun başlamasından beri kesintisiz muharebe ve yürüyüş yapmıştı. Ordunun yürüyüşü en kestirme istikametten bile 300 kilometre mesafe olup İzmir'in karşısında Sarıhanlı, Zincirli ve Parlamaz Çay hattına ulaşmıştı. Süvari Kolordusu Manisa, 2. Süvari Tümeni ise Torbalı üzerinden İzmir istikametinde ilerlemişti. Eskişehir'den Bursa yönünde takip edilen Yunan kuvvetleri Bursa'nın doğusunda Aksu civarında savunma yapmıştı. Türk kuvvetleri orada da taarruza geçmiş ve Yunanlıların ileri mevzilerini zapt etmişti. Türk müfrezeleri ise Simav, Gediz, Kerçöy, Sındırgı Mıntıkası'nı Yunanlılardan temizleyerek Balıkesir istikametinde ilerlemişti. Mustafa Kemal Paşa, cephede askeri vaziyeti ortaya koyduktan sonra 9 Eylül'de Turgutlu üzerinden İzmir istikametine hareket edeceğini bildirmişti.¹¹⁵

3.2. İzmir'in Kurtuluşu

Türk ordusu 8 Eylül akşamı iki yönden İzmir'in kapılarına dayanmıştı. İzmir'de bulunan sözde Muhtar İdarenin Başkanı İstiryadis, şehri Türklere teslim etmesi için İtilaf devletleri konsoloslarıyla anlaşmıştı. Konsoloslar, şehrin Türklere teslimi için girişimlerde bulunmuştu. 8 Eylül 1922'de Müttefik devletler konsolosları adına Rodok, çektiği telgrafta İzmir'i Türk ordusuna teslim etmek için en yakın Türk kumandanı ile görüşmek istediklerini bildirmişti. Randevu verildiği takdirde temsilci göndereceklerini ifade etmişti.¹¹⁶ İzmir'in teslimiyle ilgili görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir belgeye ulaşılammıştır. Bununla beraber 9 Eylül'de İzmir'e Türk süvarileri girmişti. 14. Süvari Tümeni, Menemen istikametinde ilerleyerek 9 Eylül 1922 sabahı şafakla beraber kısa bir çarpışmadan sonra Menemen Kasabası'nı, Yunanlıların yakmasına fırsat vermeden kurtarmıştı. 9 Eylül sabah saat 10:00'da 1. ve 2. Süvari Tümenleri

¹¹³ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 14a.

¹¹⁴ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 17.

¹¹⁵ BCA, 4997/30..10.0.0/54.355..11.

¹¹⁶ ATASE, İSH, 1790/9, lef. 1.

ve ardından 14. Süvari Tümeni hafif bir çarpışmadan sonra İzmir'i Yunan işgalinden kurtarmıştı. 2. Süvari Tümeni 4. Alay kumandanlarından Yüzbaşı Şerafettin Bey İzmir'e ilk giren subay olmuştu. Şerafettin Bey İzmir'e dahil olurken atılan bomba ile hafif yaralanmış, 4 çavuş ise şehit düşmüştü. Türk ordusuna İzmir'de bazı Rum köylerinden de ateş açılmışsa da kendilerine hızla karşılık verilmişti. İzmir'i terkeden Yunan kuvvetlerinin önemli bir kısmı Urla ve Çeşme'ye çekilmişti. Yunanlılar İzmir'den çekilirken pek çok top, tüfek gibi askeri malzeme terk etmişti. Ayrıca 50 civarında subay, 1000 civarında Yunan askeri esir olmaktan kurtulamamıştı.¹¹⁷ İzmir'e ilk girenlerden Süvari Tümen Kumandanı Mümtaz Bey, şehrin kurtuluşunu Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafla şöyle müjdelemişti: *"Muzaffer Milli ordumuzun yılmaz süvarileri bizler düşmanın İzmir önündeki son mukavemetini kırarak 9.9.38 saat on buçukta şehre vasıl olduk. Halkın gözyaşlarıyla derin hürmetlerini iblağ ile bahtiyarım."*¹¹⁸

9/10 Eylül gecesini 1. Ordu Karargâhı, İzmir'in doğusunda Belkahve'de, Başkumandanlık, Genel Kurmay Başkanlığı ve Garp Cephesi Karargâhları Nif'te geçirmişti.¹¹⁹ 10 Eylül'de Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet paşalar karargâhlarıyla İzmir'e girmiş ve Hükümet Konağı'na yerleşmişti.¹²⁰ İzmir'in kurtuluşu tüm yurttaki büyük sevinçle karşılanmış, birçok yerde kutlamalar yapılmıştı. Örneğin 10 Eylül 1922 öğleden sonra saat 3:00'da Ankara'da, İzmir'in kurtuluşu münasebetiyle yapılan tezahürat oldukça coşkulu geçmiş, bütün resmi daireler tatil edilmişti.¹²¹ İzmir'in kurtuluşunun tüm yurttaki yarattığı sevinç İzmir'de çıkan büyük yangın gölge düşürmüştü. Yangın, 13 Eylül öğle vakti İzmir'in Frenk Mahallesi'nde Suzan Sokağı'nda çıkmıştı. İtfaiye yangını kontrol altına almışsa da birçok yerde yeni yangınlar çıkarılmıştı. 13 Eylül tarihli harp raporuna göre yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşılmıştı. Çıkan ilk yangın itfaiye tarafından söndürüldüğü sırada Ermeni kilisesinden *"bomba ateşi"* yapılmıştı.¹²² Yangın 14 Eylül'de devam etmişti. Yangını söndürmeye çalışanlara bazı binalardan bomba ve silahlar atılmaya devam edilmişti. Yangının faillerinden birkaçı suçüstü yakalanmıştı. Şehrin değişik noktalarında ve benzin depoları civarında

¹¹⁷ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 17.

¹¹⁸ BCA, 4937M/30..10.0.0/54.354..37

¹¹⁹ ATASE, İSH, 1802/21, 17.

¹²⁰ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 19.

¹²¹ ATASE, İSH, 1546/75, lef. 1.

¹²² ATASE, İSH, 1802/21, lef. 26a.

yangınlar çıkarılmışsa da söndürülmüştü. 14 Eylül tarihli harp raporunda yangının kimler tarafından çıkarıldığına dair önemli bilgiler verilmişti. Buna göre yangın Ermeni ve Rum milli teşkilatının tertibi ile çıkarılmıştı. İngiliz Konsolosluğu'nun son iki gün zarfında onları teşvik ettiği haber alınmıştı. Yangında evleri yanmış Hristiyanlar ve yabancı vatandaşlar yangının Ermeniler tarafından kasten çıkarıldığını söylemişti.¹²³ İzmir'deki yangın 15 Eylül öğle vakti büyük oranda söndürülmüştü. Yangının söndürülmesine karşın öğleden sonra saat 2:00'de bazı noktalarda yangın yeniden başlamıştı.¹²⁴ 16 Eylül harp raporuna göre yangın o gün hafiflemekle beraber devam etmişti.¹²⁵ Yangın tam olarak ancak 17 Eylül'de söndürülebilmişti. Büyük bir yıkım ve enkaz bırakan yangından birçok kişi etkilenmişti. 18 Eylül tarihli harp raporunda belirtildiğine göre, İzmir'de 10.000 kadar yangın zede Ponta ve civarındaki pavyonlara yerleştirilmiş ve ıstırahatları temin edilerek koruma altına alınmıştı.¹²⁶

3.3. Bursa'nın Kurtuluşu

Bursa'nın kurtuluş tarihi harp raporlarında ilginçtir 9 Eylül olarak kaydedilmişti. 11 Eylül tarihli Harp raporu Bursa'nın kurtuluşunu şöyle haber vermişti: *“Bursa istikametinde düşmanı yakından takip eden kıtaatımız 9.9.38'de grub-ı şems ile beraber şehri işgal etmiştir. Düşman Bursa'ya kadar olan bütün köyleri ve telgraf hududunu tahrip etmiş ve Bursa'da bazı mebaniyi ve Bursa şimal-i garbisinde birçok köyleri yakmıştır.”*¹²⁷

Aynı harp raporunda belirtildiğine göre o gün 11. Yunan Tümeni Harekât Şubesi Müdürü, 3. Kolordu Erkan-ı Harbiye Riyasetinden talimat aldıktan sonra Bursa'dan otomobille dönerken Gemlik Köprüsü civarında esir edilmişti. Onun verdiği bilgilere göre Gemlik'te toplanmakta olan 11. Tümenin sahil yoluyla, 3. Tümenin ise öğle vaktinde Mudanya istikametine geri çekildikleri tahmin edilmişti.¹²⁸ Canbazlı-Keleşli-Demirtaş istikametinde ilerleyen bir Türk müfrezesi İğdir, Kazıklı arasında Yunanlıların 2 tabur

¹²³ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 28a.

¹²⁴ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 1a.

¹²⁵ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 4a.

¹²⁶ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 7.

¹²⁷ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 21a.

¹²⁸ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 21a.

müfrezesini güney batıdan sarmış ve akşama kadar muharebe devam etmişti.¹²⁹

12 Eylül tarihli harp raporunda ise 9 Eylül'de 1. Tümen öncü birlikleri Yunan kuvvetlerini takip ederek akşamla beraber Bursa İstasyonu'nu işgal etmiş ve şehrin zaptı için hücum taburu görevlendirmişti. Görüleceği üzere ikinci harp raporunda şehrin daha Yunan işgalinden kurtarılmadığı görülmüştü. Yine aynı harp raporunda belirtildiğine göre Yunanlılar Bursa civarındaki köyleri ve telgraf hatlarını tahrip etmişti. Bazı binaların yandığı görülmüştü. Yunanlılar çekilirken birçok tahrip edilmiş top ve çok sayıda kamyon terk etmişti.¹³⁰

3.4. Yunan Kuvvetlerinin Batı Anadolu'yu Tahliyeleri

İzmir'in kurtarılmasından sonra Yunanlıların, kaçış istikametlerinde yakalanarak etkisiz hale getirilmesi için ordu birliklerine emirler verilmişti. 10 Eylül'de 5. Kolordu, 1. Ordunun emrine verilmiş ve Urla'nın kurtarılmasıyla görevlendirilmişti.¹³¹ 11 Eylül'de 1. Ordu Mıntıkası'nda, Yunanlıların üç savaş gemisi Yenikale'nin batısından Urla'ya kadar tren hattını ateş altına almıştı. Ateş nedeniyle 14. Süvari Tümeni zayıf vermişti. Tümen Ilıca Vadisi, 1. Süvari Tümeni ise dağ yoluyla Urla istikametine yönlendirilmişti. 3. Süvari Tümeni de güneyden hareket ettirilmişti. 10 Eylül'de Seydiköy Muharebesi'nde alınanlardan başka Uzundere ve Kovacık Caddesi civarında Yunanlılar çok sayıda tüfek, cephane, 1 top, 10 ağır ve birkaç hafif makineli tüfek bırakmışlardı. Türk birliklerinden 1. Kolordunun 6. Tümeni Işıklar-Buca Mıntıkası'na, 15. Tümeni Seydiköy civarına yerleştirilmiş, 8. Tümen İzmir'de görevlendirilmiş, 57. Tümen dağ yoluyla Urla istikametine yönlendirilmişti.¹³² O sırada Urla'da vapurlara binmek için sahilde beklemekte olan Yunan kılıç artıklarını biri büyük üç savaş gemisi korumuştur.¹³³

12 Eylül'de 20 bin civarında Yunan kuvvetinin Çeşme istikametinde çekildiği görülmüştü. Yunan gemileri Yeni Kale ile Gezirhan arasındaki tren yolu hattını ateş altına alarak yolun kullanılmasını önlemişti. Çalıköy civarındaki Yunan gemileriyle Türk bataryası arasında karşılıklı ateş açılmış,

¹²⁹ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 22a.

¹³⁰ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 24.

¹³¹ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 19.

¹³² ATASE, İSH, 1802/21, lef. 20.

¹³³ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 22a.

Yunan gemileri batıya doğru uzaklaştırılmıştı.¹³⁴ 12 Eylülde 1. Ordu Mıntıkası'nda, Ekşisu-Poyraz hattı doğusundaki arazi Yunanlılardan temizlenmiş, Urla da Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Yenifoça Mıntıkası'nda 300, Eski Foça'da ise 600 kadar Rum yakalanarak Manisa'ya sevk edilmişti. Sahile yakın Kumtepe Köyünde Yunanlılar erkek, çocuk olmak üzere 30 kadar Müslümanı evlere doldurarak yakmıştı. 5 bin kadar Yunan kılıç artığı 11 Eylül gecesini Bergama'nın batısında geçirmişti.¹³⁵ 2. Süvari Tümeni 14 Eylül sabahı Dikili Mıntıkası'na hareket etmişti.

4. Kolordu Mıntıkası'nda, Yunanlılarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Şark-ı Karib Çerkez İttihat Kulübünden 5 kişi tutuklanmıştı. Tutuklular kaçma teşebbüsünde bulununca öldürülmüştü. Onlardan başka 6 kişi daha tutuklanmıştı. 5. Kolordu Mıntıkası'nda, Yağcılar Dağı'nda 1 alay piyade ve 2 batarya tahmin edilen Yunan kılıç artıkları geri atılarak mevzi ele geçirilmişti. O kuvvetler Çeşme istikametinde şiddetle takip edilmişti. Yunan savaş gemileri, 5. Kolordunun sağ tarafına ateş açarak çekilmekte olan Yunan kuvvetlerini korumaya çalışmıştı. Urla'da ise kilise ve mektep binalarını ele geçiren 1000 kadar silahlı Rum, kasabanın bazı yerlerini ateşe vermiş ve 14 Eylül sabahı Özbek istikametinde kaçmıştı.¹³⁶ Urla'da çıkarılmış olan yangın 14 Eylülde devam etmişti.¹³⁷ 14 Eylül'de 59. Alay Selçuk'a ulaşmış ve 46. Alay, 2 taburuyla Tire'den Selçuk'a yürümüşü. Selçuk'ta 35 Müslüman Yunanlılar tarafından öldürülmüştü. Selçuk'taki mezalimi gerçekleştiren Yunanlıların bir kısmı esir edilenler arasında olduğu anlaşılmıştı.¹³⁸ 2. Süvari ve 14. Piyade Tümenleri 14 Eylül öğle vaktinde Dikili'ye varmıştı. Yunanlılar ise 13/14 Eylül gece yarısı Dikili'yi tamamen tahliye etmiş, tahliye esnasında Dikiliyi yakmışsa da şehrin çoğu yangına maruz kalmamıştı. 2. Süvari Tümeni 14 Eylül'de Dikili'den Ayazfer istikametinde hareket etmişti. Çandarlı Mıntıkası Foça ve Fethiye kazaları Yunanlılardan tamamen temizlenmişti. Akhisar-Manisa demiryolu ve telgraf hatları da tamir ettirilmiş ve 13 Eylül'den itibaren iki kasaba arasında iletişim kurulmuştu. 3. Süvari Tümeni 14 Eylül'de Yağcılar'dan hareket ederek Söğüt üzerinden Zeytinli'nin batısına ulaşmıştı. Deveci Boğazı'nın Yunanlıların 1 piyade alayı ve 1 bataryadan

¹³⁴ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 24.

¹³⁵ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 26a.

¹³⁶ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 29.

¹³⁷ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 3.

¹³⁸ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 4a.

oluşan kuvveti tarafından işgal edildiği anlaşılınca 3. Süvari Tümeni Alaşehir-Aşağıgöl-Yukarıgöl istikametinde ilerlemişti.¹³⁹

15 Eylül sabah saat 10:30'da keşif uçağı, Yunan kılıç artıklarının Alaçatı'ya geçtiği, Çeşme'de iskele civarında Yunanlıların büyük kalabalıklarla gemilere binmekle meşgul oldukları, Çeşme Limanı açığında birkaç savaş ve 6 büyük nakliye gemisinin bulunduğunu haber vermişti.¹⁴⁰ 16 Eylül tarihli harp raporundan anlaşıldığına göre Yunanlıların Midilli Adası'nda 15 ile 20 bin kadar dağınık kuvveti bulunmaktaydı. Yine Çerkez Ethem ve mahiyetinin de orada olduğuna dair haber alındığı ifade edilmişti. 2. Süvari Tümeni 15 Eylül'de Ayvalık'a ulaşmıştı. Yunanlıların bir hafta önce Ayvalık'ı tahliye ettiği anlaşılmıştı.¹⁴¹ 15/16 Eylül gecesi 57. Tümen tarafından hücum taburunun iştirakiyle Alaçatı'nın batı sırtlarında Yunan kuvvetlerine taarruz yapılmıştı. Taarruzda Yunan mevzileri ele geçirilmişti. Yunan kılıç artıkları donanmalarının himayesinde gemilere sığınmıştı. Yunan donanmasının bütün gece Alaçatı ile Çeşme arasındaki mıntıkaı ateş altına almasına rağmen 16 Eylül sabahı 3. Süvari Tümeni Çeşme'ye girmeyi başarmıştı.¹⁴² Çeşme'de angarya işlerinde kullanmak üzere Yunanlıların beraberlerinde getirdikleri Türk köylüleri de özgürlüklerine kavuşturulmuştu.¹⁴³ 16 Eylül'de keşif uçağı, Çeşme ve civarında Yunanlılara rastlanılmadığını Sakız Limanı'na ise 20 kadar nakliye gemisinin geldiği bilgisini vermişti.¹⁴⁴ Keşif uçağının da belirttiği gibi 16 Eylül tarihi itibariyle İzmir'den kaçan Yunanlıların toplandıkları Çeşme'de Yunan kuvvetleri kalmamıştı. 17 Eylül 1922 öğleden sonra Bandırma da Yunan işgalinden kurtarılmıştı.¹⁴⁵ 2. Ordu Kumandanlığı 17 Eylül akşamı Balıkesir'e ulaşmıştı. Balıkesir'de çoğu Ermeni, bir kısmı Rum olmak üzere toplam 4 bin Hristiyan kalmıştı. Kasabada diğer yerlerin aksine zarar ve hasar yoktu. 18 Eylül akşamı itibariyle Büyük Taarruz sona ermişti. Nitekim 18 Eylül tarihli harp raporunda bu durum şöyle ifade edilmişti:

“Avn-i Hak'la tekmil garb-i Anadolu'nun istihlası hitame ermiş olduğundan kıtaatın yeni vazifelerine ihzariyle işgal olunmakta, vaktiyle

¹³⁹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 2.

¹⁴⁰ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 2.

¹⁴¹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 4a.

¹⁴² ATASE, İSH, 1802/22, lef. 6.

¹⁴³ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 7.

¹⁴⁴ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 4a.

¹⁴⁵ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 6.

*Yunan ordusuna muavenette bulunan Hristiyan anasır toplattırılarak dâhile sevk edilmektedir.*¹⁴⁶”

Büyük Taarruz sürecinde olduğu gibi takip harekâtında da Yunanlılardan çok sayıda değişik cinsten silah ve askeri malzeme ele geçirilmiştir. Yunanlılar Türk ordusunun önünde kaçarken ağırlıklarını terk etmişti. Örneğin 12 Eylül’de 5. Kolordu Urla’ya girdiğinde 12 ağır makineli tüfekle birçok otomobil ve 400 kadar tüfek ele geçirmişti.¹⁴⁷ 16 Eylül’de Buca civarında değişik cinslerde 161 tüfek ile 4 sandık cephane toplanmıştı.¹⁴⁸ Yunanlılardan sadece silah ve cephane değil yaşam malzemesi, lojistik destekte kullanılan malzemeler de elde edilmişti. 10 Eylül 1922 akşamına kadar İzmir’de 750 ton peksimet, 360 ton un ve tüm orduya yetebilecek kadar çarıklık ve sair teçhizat ele geçirilmişti.¹⁴⁹ 14 Eylül’e kadar Eski Foça’da 38 at, 64 eşek, 34 sığır, 5 bin 114 koyun ve keçi toplanmış, Yeni Foça’da 30 ton zeytinyağı, 3 ton un ve 20 ton buğdaya el konulmuştu.¹⁵⁰ 16 Eylül’de Yunanlılar Çeşme yolu üzerinde birçok otomobili tahrip ederek terk etmiş ve cephane dolu arabaları ile binlerce at ve eşek bırakmak zorunda kalmıştı.¹⁵¹ 17 Eylül’de Buca’da bir evde 1150 baş koyun bulunmuştu.¹⁵² Takip harekâtında ele geçirilen sivil ve asker esirler iç bölgelere sevk edilmişti. 14 Eylül’e kadar Yeni Foça’da esir edilen sivil Rumlar dört kfile halinde Menemen’den Manisa’ya sevk edilmişti.¹⁵³ İzmir’de bulunan 45 subay ile 2 bin 500 Yunan esiri Manisa’ya gönderilmişti. Bununla beraber 86 subay ile 2 bin 700¹⁵⁴ Yunan askeri o an için İzmir’de tutuklu bırakılmıştı.¹⁵⁵

4. Büyük Taarruz Sonrasındaki Askeri Gelişmeler

Büyük Taarruz’un askeri boyutu Yunanlıların 18 Eylül’de Anadolu’dan tamamen atılmasıyla sona ermişti. Türk ordusunun askeri faaliyetlerinin bir kısmı Batı Anadolu’da Büyük Taarruz sonrasındaki sancıları ortadan kaldırma yönünde olmuştu. Örneğin 21 Eylül’de Küçük Menderes ile Ahmetbeyli

¹⁴⁶ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 8a.

¹⁴⁷ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 26a.

¹⁴⁸ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 6.

¹⁴⁹ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 19.

¹⁵⁰ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 3.

¹⁵¹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 7.

¹⁵² ATASE, İSH, 1802/22, lef. 8a.

¹⁵³ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 3.

¹⁵⁴ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 20.

¹⁵⁵ ATASE, İSH, 1802/21, lef. 21a.

arasındaki ormanlıklarda kalmış 20 kadar Rum çetecisiyle bir çatışma çıkmıştı. Çıkan çatışmada 15 çete mensubu öldürülmüştü. O muntıkada başka Rum çetecilerinin aranmasına devam edilmişti.¹⁵⁶ Özellikle Adalarda askeri hareketler yoğunlaşmıştı. Kösten Adası 20 Eylül 1922’de sabah saat 8:00’da 1. Kolordu tarafından ele geçirilmişti.¹⁵⁷ 23 Eylülde Sakız Adası istikametinden Ayadiri’nin güneyine yaklaşmak isteyen 1 Yunan yelkenli kayığı açılan ateşle püskürtülmüştü. 2 Yunan torpidosunun da Urla Körfezi’nin batısında dolaştığı ve geri döndüğü görülmüştü.¹⁵⁸ 1 Yunan uçağı ise Ayvalık üzerinde dolaştıktan sonra Midilli istikametine dönmüştü. Başka 1 Yunan uçağı ise Burhaniye üzerinde alçaktan uçmuştu. Halkın ifadesine göre uçak bir haftadan beri sabah ve akşam alçaktan uçarak keşiflerde bulunmuştu.¹⁵⁹ 25 ve 26 Eylül tarihlerinde Midilli ile Sakız Adaları arasında birkaç harp ve nakliye gemilerinin hareketleri görülmüştü. 25/26 Eylül gecesi Dikili’nin güneyinde Gabris Adasına yaklaşmak isteyen 1 kayık Tük postalarının açılan ateşle püskürtülmüştü.¹⁶⁰

Büyük Taarruz sonrasında Türk ordusunun askeri harekâtı kuzey istikametinde gelişmişti. Boğazlar ve İstanbul’un Müttelik devletlerden, Trakya’nın ise Yunan işgalinden kurtarılması amaçlanmıştı. Askeri harekât genel olarak 2. Ordu tarafından yapılmıştı. 19 Eylül itibarıyla Türk ordusunun kuzeydeki yeni hedefi İtilaf Devletlerini, özellikle de İngilizleri rahatsız etmişti. İngilizler tarafsız bölge addettikleri araziye olası bir Türk taarruzuna karşı tahkimat yapmaya başlamıştı. Yine Çanakkale civarında deniz savaş araçlarını artırmıştı. Türk kuvvetlerinin hareketlerini tespit etmek amacıyla her gün keşif uçakları uçurmuştu. Türk ordusu ise Başkumandanlıktan aldığı emirle kuzey istikametinde harekâtına devam etmişti.¹⁶¹ İngilizler, Türk kuvvetlerinin ilerlemesi nedeniyle faaliyetlerini artırmıştı. Sarıçalı’da bulunan 100 kadar İngiliz süvarisi 21 Eylül’de ağırlıklarıyla Eren Köy’e çekilmiş, Çanakkale savaşlarından kalma Türk cephaneliklerini ateşe vermişti.¹⁶² İngilizler 21 Eylül’de Çanakkale civarında Eski Salhan-Hafız Paşa Çiftliği-Cebidelik Mehmet Efendi Çiftliği–Nara boyunca savunma hatları hazırlamıştı.

¹⁵⁶ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 18.

¹⁵⁷ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 12.

¹⁵⁸ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 21a.

¹⁵⁹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 22.

¹⁶⁰ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 26a.

¹⁶¹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 9a.

¹⁶² ATASE, İSH, 1802/22, lef. 16a.

Hatlar tel örgülerle takviye edilmişti. 21 Eylül tarihli harp raporunda belirtildiğine göre İngilizler tahkimat işlerinde Müslüman halkı da çalıştırmıştı. İngiliz uçakları Ezine, Ayvacık, Edremit civarında sabah akşam keşif yapmıştı. Fransız ve İtalyanlar da İngilizler gibi tarafsız bölgede savunma faaliyetlerine katılmış, Çanakkale'ye birer bölük çıkarmıştı.¹⁶³ Çanakkale'den gelen yolculardan alınan bilgilere göre İngilizler Erenköy ile Çanakkale arasındaki tren yolu köprülerine patlayıcı koymuştu. Vapurlarla getirdikleri tel örgülerini, erzak, otomobil ve diğer malzemeleri Çanakkale'ye nakl etmişti. 22 Eylülde ise 1 İngiliz nakliye gemisi Çanakkale'ye asker ve top çıkarmıştı.¹⁶⁴

İngilizler öncülüğünde müttefik devletlerin askeri faaliyetlerine rağmen Türk birlikleri ilerlemeye devam etmişti. 2. Süvari Tümeni 22 Eylül öğleden sonra saat 2:00'de Ezine'ye ulaşmıştı. Ezine'nin 20 kilometre kuzeyindeki Hamidiye Köyü'ne de 1 bölük kuvvet göndermişti. Bölük orada telefon merkezi tesis etmek ve Boğazı gözetlemekle görevlendirilmişti. Ayrıca 13. Alay ile irtibat halinde olacak ve alaydan alacağı malumatlar gereği kuvvet sevkini gerçekleştirecekti.¹⁶⁵ İngilizler, Türk ilerlemesine karşı savunma tedbirlerini artırdığı gibi Türkleri tehdide başlamıştı. Çanakkale Boğazı'na doğru ilerleyen Türk kuvvetlerinin acilen durdurulmasını; aksi takdirde silahlı mücadeleye başlayacaklarına dair bir telgrafı Çanakkale Mutasarrıflığı vasıtasıyla 2. Süvari Tümeni'ne göndermişti. Telgrafta Türk birliklerine 24 Eylül öğleden sonra saat 6:00'ya kadar süre vermişti.¹⁶⁶ İngilizler 23 Eylül akşamına kadar siperlerinde bomba talimi yaptıkları gibi tren hattının Erenköy-Çanakkale kısmı üzerinde 1 kargir ve 1 ahşap köprüyü de tahrip etmişti. Bütün tehditlerine ve tedbirlerine rağmen 23 Eylül'de 20. Süvari Alayı'nın 1 bölüğü şafakla beraber Erenköy'e girmişti. Türklerin kararlı şekilde yürüttükleri ileri harekât Fransız ve İtalyanların Çanakkale'den çekilmelerine neden olmuştu. İtalyan ve Fransız kuvvetleri Çanakkale'den vapurlara binerek İstanbul'a gitmişti. Buna karşın İngilizler mevcut kuvvetlerini takviye etmiş, 1 piyade taburunu daha Çanakkale'ye göndermişti.

¹⁶³ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 14a.

¹⁶⁴ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 18.

¹⁶⁵ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 18.

¹⁶⁶ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 20a.

Böylece Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri 4t tabura ulaşmıştı. Türk ordusu ise hareketliliğini sürdürmüştü.¹⁶⁷

24 ve 25 Eylül tarihlerinde İngilizlerin bütün savaş tehditlerine rağmen Boğazlar ve çevresinde askeri vaziyet sakin geçmişti. 20. Süvari Alayı Erenköyü'nden Karantina'nın doğu sırtlarına sürülmüştü. Bunun üzerine sahilde dolaşan İngiliz Süvari Kıtası Karantina ve Kepez civarına çekilmişti. Saraycık tepelerine yerleştirilen 2 batarya topun geceleri kasabaya alındığı haber alınmıştı. Karantina'da atış meydanında bulunan binaların İngilizler tarafından yakıldığı görülmüştü.¹⁶⁸ 24 Eylül'de Akıncılar'da ve Saraycık'ta İngilizlerin takip koluna rastlanılmıştı. İngilizler Saraycık istikametinde top atışları yapmıştı. 25 Eylül'de 2. Süvari Tümeni 1 bölük kuvvet ile Çardak-Plaski-Bergos mevkiilerini ve 2 bölük kuvvetle Çanakkale'nin güneyindeki Karantina Erenköy, Kumkale, Beşkiye mevkiilerini tutmuştu. Bir alayla Çanakkale'deki kaleyi çevrelemiş, Tümen ise Ulupınar, Bağcılar, Kalabaklı Mıntıkası'nda toplanmıştı.¹⁶⁹

25 Eylül'de İngiliz Kuvvetler Kumandanı, Çanakkale Mutasarrıfı vasıtasıyla 2. Süvari Tümeni Kumandanlığı'na İngilizce bir tezkere daha göndermişti. Tezkerede en azından taraflar arasındaki müzakerelerin sonuna kadar tarafsız mıntıkaya tecavüz edilmemesi lazım gelirken kuvvetli bir Türk süvari birliğinin Erenköy'de bulunmasının ne anlama geldiği sorulmuştu. 26 Eylül'de Çanakkale'den hareket ettirilecek İngiliz kuvvetlerinin önüne çıkıldığı takdirde tarafsız bölgeye tecavüz edilmiş sayılacağı ve gereğinin yapılacağı tehdidinde bulunulmuştu. Öyle bir durumda sorumluluğun Türk tarafında olacağı belirtilmişti. Kepez Deresi üzerinde bir de görüşme talebinde bulunulmuştu.¹⁷⁰ Türk Süvari Tümeni Kumandanlığı, İngilizceye vakıf kimse bulunmadığı gerekçesiyle İngiliz Kumandanlığının tezkeresini iade etmişti. Mutasarrıfın da TBMM Hükümeti tarafından tayin edilmemesi nedeniyle aracılığının resmi olmadığını bildirmişti. 25 Eylül'de Çanakkale'den çıkmış bir Türk jandarma birliği, İngilizlerin 6 topla iskeleye çekildiklerini görmüş ve bazı makinalı tüfeklerin iskeleye getirildiğini haber almıştı. 16. ve 17. Tümenler ise 26 Eylül sabahı buldukları yerlerden Biga ve Çayırıcı

¹⁶⁷ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 21a.

¹⁶⁸ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 23a.

¹⁶⁹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 24.

¹⁷⁰ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 25.

istikametlerine doğru hareket etmişti.¹⁷¹ İstanbul Müttefik Kuvvetler Kumandanı General Harington da 26 Eylül 1922’de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya sert bir telgraf çekmişti. Telgrafında Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgeden çekilmesini istemiş, aksi takdirde silahların patlayacağı imasında bulunmuştu.¹⁷² Mustafa Kemal Paşa, Harington’un tehdit kokan telgrafına vermiş olduğu cevapta öncelikle Harington’un bahs ettiği tarafsız bölgenin TBMM tarafından tanınmadığını ifade etmişti. Türk süvarilerinin harekâtının sebebini Anadolu’da büyük mezalim yapan Yunanlıların aynı zulümleri Trakya’da yapmalarını engelleme olarak belirtmişti. Tarafsız bölge olarak adlandırılan arazide Yunanlıların dolaşmalarını ve İngilizlerin askeri faaliyetlerini eleştirmişti. Çanakkale’deki İngiliz kuvvetlerinin Erenköy ile Çanakkale arasındaki arazide Türklere ait binaların, silah ve cephanelerin imha edilmesini, tahkimatlarda Müslüman halkın çalıştırmalarının sebeplerini anlayamadığını ifade etmişti. Türk milletinin Boğazların serbestisini her zaman ilan etmiş olduğunu bu nedenle yapılacak müzakereler sonrasına kadar silahlı mücadelenin gerçekleşmemesini arzuladığını belirtmişti.¹⁷³

İngilizlerin savaş tehditleri karşısında Türk ordusunun kararlı bir şekilde tarafsız bölge addedilen arazideki askeri harekâta devam etmesi Fransa ve İtalyanlar tarafından meselenin barış yoluyla halledilmesi düşüncesini pekiştirmişti. Böylece İngiliz Hükümeti, Türklere silahla karşılık verilmesi düşüncesinden uzaklaşmak zorunda kalmıştı. Müttefik devletlerin ve Türkiye’nin geri adım atmaları nedeniyle taraflar arasında görüşmeler başlamıştı. Görüşmelerden sonra Mudanya’da bir askeri konferans yapılmasına karar verilmişti. 3 Ekim’de Mudanya’da toplanan Konferans 11 Ekim’de Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla son bulmuştur. Türk Yunan savaşını sona erdiren Mudanya Ateşkesiyle birlikte İstanbul ve Doğu Trakya Türkiye’ye bırakılmıştı.¹⁷⁴

Sonuç

Arşiv belgeleri ışığında Büyük Taarruz süreci değerlendirildiğinde her şeyden önce Büyük Taarruzun arifesinde gizliliğe önem verildiği görülmüştür. Siyasi anlamda barış diplomasisi terk edilmemiş, bununla beraber askeri

¹⁷¹ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 26a.

¹⁷² ATASE, İSH, 1802/22, lef. 27a.

¹⁷³ ATASE, İSH, 1802/22, lef. 27a.

¹⁷⁴ Uğur Üçüncü, *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Altınpost Yay., Ankara 2012, s. 437-441.

hazırlıklar sürdürülmüştür. Büyük Taarruz öncesinde cephenin değişik noktalarında, genellikle keşif amacıyla az sayıda kuvvetlerle küçük çaplı askeri harekât düzenlemiştir. Büyük Taarruz'un yapılacağı tarih yaklaştıkça Türk kuvvetlerinin baskın ve keşif harekâtı artmıştı. Dikkat çeken durum baskınların taarruzun gerçekleştirileceği Afyon dışında yapılmasıdır. Böylece Türkler, taarruzdan önce Yunanlıların dikkatini farklı noktalara çekerek Taarruzun sıklet merkezini gizlemiştir. Ayrıca Büyük Taarruz öncesinde dikkat çeken bir durum da Türk ordusunun zafere olan inancının yüksek olmasına karşı Yunanlıların savaşmaktan bıkmış olmalarıydı. Yunanlıların bu psikolojik algısı davranışlarına da fazlasıyla yansımıştır. Taarruz öncesinde taraflar arasında çıkan silahlı çatışmalar cephede birçok yangının meydana gelmesine de neden olmuştur. Yangınların büyük bir kısmı tarafların attıkları bomba ve top ateşleri nedeniyle meydana gelmişken bir kısmının Yunanlılar tarafından kasten çıkarıldığı anlaşılmıştır. Yunanlıların baskılarından dolayı Yunan işgalindeki bölge halkından fırsat bulanlar ise Türk karakollarına iltica etmişlerdir. Yunan askerlerinden Türk karakollarına veya keşif kollarına iltica edenler de olmuştur. İlginçtir, iltica edenler arasında önceliği Yunan ordusundaki Bulgar kökenli askerler almıştır. Taraflar Büyük Taarruz öncesinde karşı tarafın askeri durumunu öğrenmek için istihbarat faaliyetlerine de hız vermişlerdir. Alınan bilgiler askeri süreçte çok fayda sağlamıştır. Türk ordusunda, 1922 Yaz'ında hız kazanan askeri hazırlıklar, Yunanistan ve müttefik devletlerden saklanmıştı. Taarruzun yapılmasından bir kaç gün önce Anadolu'nun hariçle haberleşilmesi yasaklanmış, böylece Taarruza dair bilginin dışarıya sızdırılması da engellenmiştir.

Alınan tedbirler neticesinde 26 Ağustos sabahı Afyonkarahisar'dan başlatılan Büyük Taarruz'a Yunanlılar hazırlıksız yakalanmıştı. Büyük Taarruz'da takip edilen önemli bir prensip de baskındı. Sıklet merkezi ise Afyon'un güneyinde Meşecik sırtından Ahırdağı'na kadar olan mıntika olmuştur. Bununla beraber taarruz tüm cephe boyunca aynı anda başlamıştır. Bu durum da Yunan ordusunun taarruzun sıklet merkezini ilk anda anlayamaması için yapılmıştır. Türk ordusunun kahramanlığı ve iyi yönetimi sayesinde kısa sürede ilk başarılar elde edilmiştir. Süvari Kolordusu'nun Ahır dağlarında uzun yürüyüşlerden sonra Yunan hatlarının arkasında Sinanpaşa'ya sarkması ve buradaki askeri saldırıları Türk ordusunun Büyük Taarruz'da başarılarını hızlandırmıştır. 27 Ağustos sabahına kadar Büyük Taarruz, cephenin birçok noktasında kesintisiz devam etmiştir. Taarruzun ilk gününde Afyon'un

güneyinde Yunan asıl hatlarının ilk kısımları ele geçirilmişse de Yunanlıların karşı taarruzlarıyla bir kısmı kaybedilmişti. 27 Ağustos'ta yapılan şiddetli taarruzlarla Yunanlılara bırakılmak zorunda kalınan tahkimatlar yeniden ele geçirilmiş, Yunan ordusu Dumlupınar istikametinde kaçmaya başlamıştı. Türk ordusu ise 27 Ağustos ikindi vakti Afyon'u Yunan işgalinden kurtararak zaferin ilk meyvesini almıştı. Afyon civarında yenilgiye uğratılan Yunan kuvvetleri 28, 29 Ağustos tarihlerinde Türk ordusu tarafından yakından takip edilmişti. Yunanlıların 5 tümeni Dumlupınar'da Türk kuvvetleriyle sarılmıştı. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa komutasında yürütülen Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde Yunan kuvvetleri ağır yenilgiye uğratılmıştı. Mustafa Kemal Paşa Dumlupınar Meydan Muharebesi'ni Türk ordusunun ileri hattında Yunan mevzilerine çok yakın yerlerde idare etmişti. Dolayısıyla elde edilen zaferde Türk Başkumandanı'nın payı çok büyük olmuştu. 3 Eylül'e kadar "*Dumlupınar Meydan Muharebesi*", "*Büyük Meydan Muharebesi*" olarak adlandırılan savaş Batı Cephesi Kumandanı ve Genelkurmay Başkanının talepleriyle "*Başkumandanlık Meydan Muharebesi*" olarak değiştirilmişti.

Başkumandanlık Meydan Muharebesi'yle beraber Yunan ordusunun en önemli unsurları imha edilmişti. Yunan birlikleri dağınık şekilde geri çekilmeye başlamıştı. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül'de Dumlupınar'dan Türk ordusuna yeni emrini vermişti: "*Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*". Türk ordusu Başkumandanının yeni emrine sadık kalarak vatanının tamamını Yunan işgalinden kurtarmak hedefiyle süratle hareket etmişti. Uşak istikametine kaçan Yunan kuvvetlerini art arda yaptığı taarruzlarla imha etmişti. Kütahya, Uşak, Eskişehir Yunan işgallerinden kurtarılmıştı. 2 Eylül'de Yunanlıların 1. ve 2. Kolordu komutanları General Trikopis ve Diyenis ile bir tümen kumandanı ve kurmay subaylarının da bulunduğu yüzlerce subay ve binlerce askerinden oluşan bir Yunan birliği esir edilmişti. Türk ordusuna 2 Eylül'de esir olan Trikopis 4 Eylül tarihinde Yunan Hükümetince Başkumandanlığa getirilmişti. Yani 4 Eylül tarihi itibarıyla Yunanlıların Anadolu Ordusu Başkumandanı Türklerin elindeydi. Yunan ordusunun dağınık kuvvetleri Türk birliklerinin yıldırım takibi neticesinde imha ve esir edilmişti. Manisa ve çevresinden sonra 9 Eylül'de Türk ordusunun süvarileri İzmir'i de Yunan işgalinden kurtarmıştı. İzmir'in kurtuluşunu Bursa izlemişti. İlginçtir ki Bursa'nın kurtuluş tarihini arşiv belgeleri 9 Eylül olarak bildirmişti. İzmir ve Bursa'nın Yunan işgalinden

kurtarılmasından sonra Yunan ordusunun döküntülerinin toplanmasına devam edilmişti. Bu meyanda Yunan ordusunun artıklarının Anadolu'dan firar etmek için toplandıkları Çeşme ve Mudanya da ele geçirilmiş ve çok sayıda esir alınmıştı. Büyük Taarruz'un askeri safhası 18 Eylül 1922'de sona ermişti. Böylece 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz 18 Eylül'de Anadolu'dan Yunan ordusunun tamamen atılmasıyla son bulmuştu.

Büyük Taarruz'la Batı Anadolu işgalden kurtarılmıştı. Bununla beraber Yunanlılar, Batı Anadolu'yu tahliye ederken büyük bir enkaz yığını bırakmıştı. Neticede Türk ordusu Yunanlılardan, yüz binlerce savaş mağdurunun da içinde bulunduğu harabeye dönmüş arazileri teslim almıştı. Yunanlıların yaptıkları mezalimde gasp, yağma, yakma, öldürme, yaralama, kaçırma gibi yollarla hafızalardan silinmeyecek facialar icra edilmişti. Medeni dünyanın gözleri önünde yapılan bu mezalim engellenememişti. Yalnızca Türk ordusunun hızla yetiştiği az sayıda yer Yunan zulmünden kurtarılabilmişti. Bununla beraber Yunan ordusu büyük bir askeri zayıat vermişti. Büyük Taarruz sürecinde Yunanlılardan çok sayıda değişik cinsten silah, askeri malzeme ele geçirilmişti. Yine Yunanlıların çok sayıda insan kaybı olmuştu. Birçok askeri ölmüş ve yaralanmıştı. Yine her rütbeden çok sayıda askeri de Türk ordusunca esir edilmişti. Yunan ordusunun bu yenilgisi Yunanistan'da da büyük kargaşalıkları beraberinde getirmişti. Büyük Taarruz'dan sonra Türk ordusunun askeri harekât yönü kuzey istikametinde olmuştu. Bu istikamette Boğazlar ve İstanbul'un İtilaf kuvvetlerinden, Trakya'nın ise Yunan işgalinden kurtarılması amaçlanmıştı. Türk ordusu İngilizlerin tüm tehditlerine rağmen kararlı bir duruş sergilemişti. Bu tavrı Fransa ve İtalyanlar tarafından meselenin barış yoluyla halledilmesi düşüncesini pekiştirmişti. Böylece İngiliz Hükümeti Türklere silahla karşılık verilmesi düşüncesinden uzaklaşmak zorunda bırakılmıştı. Mudanya'da toplanan askeri konferans neticesinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşmasıyla İstanbul ve Doğu Trakya Türkiye'ye bırakılmıştı.

KAYNAKÇA

Afyonkarahisar'dan İzmir'e Birinci Ordunun Karşısında Yunan Sürüleri, Orhaniye Matbaası, (Basım yeri belirsiz) 1339(1923).

AKANDERE, Osman ve Mehibe Akandere. "Büyük Taarruz Öncesi Akşehir'de Yapılan Komutanlar Toplantısı ve Düzenlenen Futbol Maçının

Milli Mücadelemiz Bakımından Önemi”, *Ata Dergisi*, S.8, Konya 1999, ss. 169-177.

AKDAĞ, Ömer. “Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, S.41, Temmuz 1998, ss.487-512.

AKYÜZ, Yahya. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuooyu 1919-1922*, 2.Baskı, TTK Yay., Ankara 1988.

ALTINTAŞ, Ahmet. “Koca Behçet’in Hatıratında Milli Mücadele’de Afyonkarahisar, *VII Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2007, ss. 41-47.

ALTINTAŞ, Ahmet. *Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

ARIKAN, Zeki. *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. *Nutuk(1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,Ankara 1997.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.,Ankara 1991.

BELEN, Fahri. “Büyük Taarruz”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, ss. 54-72.

BELEN, Fahri. “Yunan Cephesi Nasıl Yarıldı”, Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972.

BELEN, Fahri. *Büyük Türk Zaferi(Afyon’dan İzmir’e Kadar)*, Cumhuriyet Gazetesi Yay., 1999.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk(1916-1922), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 2003.

DOĞANAY, Rahmi. “Büyük Taarruz’da Türk Havacılığı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S.1, Ocak 2003, ss.375-388.

Doğanay, Rahmi. “Milli Mücadele’de Türk Havacılığı ve Başkomutanlık Savaşı’nda Havacıların Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C.X, S. 2, Ağustos 2008, s. 53-64.

General Trikopis’in Hatıratı, Dersaadet Matba-i Askeriye, 1339.

Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz

GÖRGÜLÜ, İsmet. *Büyük Taarruz*, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1992.

GÜNDÜZ, Asım. “Büyük Taarruz Nasıl Hazırlandı?”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, ss.36-39.

GÜNDÜZ, Asım. *Hatıratlarım*, Hzl: İhsan Ilgar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1973.

GÜNEŞ, İhsan. “Büyük Taarruz Öncesi Diplomatik Hazırlıklar”, *X.Milli Egemenlik Sempozyumu “Büyük Taarruz ve Sonuçları”*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara 1996, ss. 39-47.

HACIEMİNOĞLU, M.Necmetin. “Başkomandanlık Meydan Muharebesi 30 Ağustos”, *Türk Kültürü*, S.424, Ağustos 1998, ss. 466-470.

İNÖNÜ, İsmet. “Sakarya’dan İzmir’e”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, ss. 25-35.

JAESCHKE, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros’tan Mudanya’ya Kadar(30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.

KOLLU, Atilla. “Büyük Zafer(Öncesi ve Sonrası İle), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.VIII, S.24, Temmuz 1992, ss.481-560.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990.

ÖNDER, Mehmet. “Akşehir’de Garp Cephesi Karargahı ve Büyük Taarruz Kararı”, *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972.

ORTAK, Şaban. “Büyük Taarruz’un TBMM’deki Yansımaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe- Büyük Taarruz Özel Sayısı, C.X, S.2., Ağustos 2008, ss. 65-97.

SABİS, Ali İhsan. *İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, C.5, 6, Nehir Yay., İstanbul 1993.

SAMİ, Kemalettin. “Milli Ordu Nasıl Doğdu, Nasıl Kazandı?!” *Yakın Tarihimiz*, S.27, C.3, Ağustos 1962, ss. 7-9.

ŞARMAN, Kansu. “Büyük Taarruz Hazırlıkları Akşehir’de Futbol Maçı”, *Popüler Tarih*, S.22, Haziran 2002, ss. 14-15.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3., İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal. *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

TUNCEL, Bedrettin. “Büyük Zafer ve Afyonkarahisar, *Büyük Zaferin 50.Yıldönümüne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay.,İstanbul 1972.

Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruz(1-31 Ağustos 1022)*, C.II, VI. Kısım, 2.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Türk İstiklal Harbi, *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz(10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C.II, VI. Kısım,1.Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.

“Türk İstiklal Savaşında Başkumandanlık Sorunu”, Hzl: İstanbul Tarihi Araştırmalar Grubu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.18, Ağustos 1986, ss.4-9.

YEL, Selma *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002.

Gazeteler

Babalık, Hâkimiyet-i Milliye, Varlık.

Arşivler

ATASE, BCA, BOA, TİTE, Türk Kızılay Arşivi.